SSAD Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Journal of Strategic and Social Researches

Vol 2
Issue 1
March
2018

SSAD
Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Journal of Strategic and Social Researches

Vol 2
Issue 1
March 2018
ISSN 2587-2621

SSAD

STRATEJİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Journal of Strategic and Social Researches

ISSN 2587-2621

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, uluslararası hakemli bir dergi olup dörder aylık dönemler halinde (Mart-Temmuz-Kasım) yılda üç sayı olarak elektronik ortamda yayınlanır.

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yayınlanan yazıların dil, bilim ve hukuki sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'ne aittir.

Yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz veya çoğaltılamaz.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.

Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez.

Journal of Strategic and Social Researches

indexed by **İ2or, ResearchBib, Google Scholar**

SSAD

STRATEJİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Journal of Strategic and Social Researches

ISSN 2587-2621

www.dergipark.gov.tr/sisad

sisaddergi@gmail.com

Sahibi | Owner

Dr. Mehmet Ali KARAMAN

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

İstiklal Yerleşkesi 15130 BURDUR

malikaraman@hotmail.com

Editör | Editor

Dr. Mehmet Ali KARAMAN

Yardımcı Editör | Associate Editor

Dr. Mim Sertaç TÜMTAŞ

Yayın Kurulu | Editorial Board

Gürsoy ŞAHİN (Doç. Dr.)

Meriç ERASLAN (Doç. Dr.)

Nurhodja AKBULAEV (Yrd. Doç. Dr.)

Redzep SKRIJELJ (Prof. Dr.)

Sevcan YILDIZ (Doç. Dr.)

Ümit AKÇA (Doç. Dr.)

Bu Sayının Hakemleri | Reviewers of the Issue

Ahmet YÜKSEL (Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye)

Cem ERGUN (Doç. Dr. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye)

Cenk DEMİRKIRAN (Prof. Dr. Beykent Üniversitesi, Türkiye)

Ezgi DEMİREL (Dr. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye)

Nasrullah UZMAN (Dr. Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Türkiye)

Sevilay ÖZER (Doç. Dr. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye)

Sibel AKOVA (Dr. Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Türkiye)

Yunus Emre TEKİNSOY (Dr. Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Türkiye)

Sekreterya | Secretary

Serdar CEYLAN (Arş. Gör. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye)

Umut Sergen DAL (Arş. Gör. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye)

Kapak Tasarım | Cover designed by

Doğukan Celal ÇETİN

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Murat HANİLÇE& İlyas AK

İSTANBUL GAZETELERİNİN BAŞYAZARLARININ KALEMİNDEN
31 MART VAK'ASI ÖNCESİ VE SONRASI

From The Pen of Editor in Chiefs of Istanbul Newspapers Before and After of 31 March Incident

ss. 1-31

Fatih ÖZASLAN

OSMANLI BASININDAN TÜRK VE ALMANLARIN KARŞILIKLI HAYRANLIĞINA İLİŞKİN BİR KESİT: ASKER MECMUASI ÖRNEĞİ

A Sectıon About The Mutual Admiratıon Of Turks And Germans From The Ottoman Press: The Mılitary Magazıne Example

ss. 33-47

Tahsin Eren SAYAR& Banu SAYAR

BLACK MIRROR DİZİSİ "THE NATIONAL ANTHEM" BÖLÜMÜ'NÜN GÜNDEM BELİRLEME KURAMI ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

Analyzing Black Mirror Series 1st Episode "The National Anthem", in the Context of Agenda Setting Theory

ss. 49-60

Mevlüt KAYA

KAYNAĞA GİTMEK: GİRESUN YÖRESİNDE UNUTULMUŞ BİR KAVRAMIN TARİHSEL ARKA PLÂNI

Going to the Source: The Historical Background of a Forgotten Concept in the Region of Giresun

ss. 61-74

SSAD
Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN: 2587-2621

Volume 2 Issue 3, March 2018

İSTANBUL GAZETELERİNİN BAŞYAZARLARININ KALEMİNDEN 31 MART VAK'ASI ÖNCESİ VE SONRASI

From The Pen of Editor in Chiefs of Istanbul Newspapers Before and After of 31 March Incident

Murat HANİLÇE*
İlyas AK**

Öz: *"Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet, Adalet"* sloganıyla öne çıkan Jön Türklerin önemli hedeflerinden birisi de Sultan İkinci Abdülhamid'i tahttan indirerek Kanun-ı Esasi'yi yeniden yürürlüğe koydurmaktı. Jön Türkler, Sultan Abdülhamid'e Meşrutiyet'i 24 Temmuz 1908'de ikinci kez ilan ettirerek bu amaçlarını gerçekleştirmişlerdir. İkinci Meşrutiyet ilan edildikten kısa bir süre sonra Osmanlı topraklarında seçimlere gidilmiş ve Jön Türkler parlamentoda çoğunluğu elde etmişlerdir. Buna rağmen gerek yönetimde tam olarak kontrolü sağlayamamaları gerekse de muhalefetle karşılaşmalarından dolayı kendilerini güven altında görmemişlerdir. Bu konuda haksız olmadıklarının birçok göstergesi vardı. Bu göstergelerden birisi de Meşrutiyet'in ilanından memnun olmayan ve Sultan İkinci Abdülhamid taraftarı olan grupların basını merkeze koyarak Jön Türklere karşı başlattıkları yoğun propaganda faaliyetleridir.

Bu şartlar altında Jön Türkler, genelde Osmanlı topraklarında özelde ise İstanbul'da tam olarak kontrolü sağlamak için harekete geçmişlerdir. Selanik'te bulunan ve komutanlarının çoğu İttihatçı olan Avcı taburlarını Ekim 1908'de İstanbul'a getirmişlerdir. Bu yolla Sultan Abdülhamid'e gözdağı vermek istemişlerdir. Ne var ki bu taburların İstanbul'a gelmesi ve Yıldız Sarayı yakınlarındaki Taşkışla'ya yerleştirilmesi ortamı daha da gergin bir hale sokmuştur. Bu gergin ortamda Jön Türkleri eleştiren *Serbesti* gazetesi Başyazarı Hasan Fehmi 6 Nisan 1909'da Galata Köprüsü üzerinde öldürülmüş ve katili bir türlü bulunamamıştır. Bu durum, Jön Türkler üzerinde tepkileri çoğaltmış ve basında Jön Türkler aleyhine etkili protesto yazılarının kaleme alınmasına neden olmuştur. Derviş Vahdeti'nin, çıkardığı *Volkan* gazetesinde Jön Türkler aleyhine muhalefet yapması 31 Mart Vak'asının çıkmasına hız kazandırmıştır. Tüm bunlara Avcı Taburlarına mensup askerlerin Sultanahmet Meydanı'nda toplanarak gösteri yapması ve orada toplanan kalabalığın şeriatın tam olarak uygulanması isteği eklenince İkinci Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanacak süreç başlatmıştır.

Rumi takvime göre 31 Mart 1325'te; Miladi takvime göre 13 Nisan 1909'da İstanbul'da meydana gelen 31 Mart Vak'asıyla Türk siyasi lüteratürüne yeni bir kavram eklenmiştir: İrtica. Bu çalışmada olayın meydana geldiği tarihlerde İstanbul'da yayınlanan *Sabah, Tanin, İkdam, Tercümân-ı Hakîkat, Volkan, Servet-i Fünûn* ve *Resimli Gazete* ve *Şehbal gibi* sekiz süreli yayının olayın bir hafta öncesi ve sonrası boyunca çıkan sayıları gözden geçirilmiştir. Bu yayın organlarının bilhassa başyazarlarının olay öncesi ve sonrası duruşları incelenmiş; böylece basın kuruluşlarının olayın ortaya çıkmasındaki rolü ve olay sonrasındaki tutumu değerlendirilmiştir. Böylece basının kamuoyu üzerindeki baskısı ve etkisinin Osmanlı tarihinin seyrindeki ilk örneklerinden biri tartışılmıştır. Çalışmada,

* Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat-TÜRKİYE. E-posta:murat.hanilce@gop.edu.tr
** Doktora Öğrencisi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat-TÜRKİYE. E-posta: ilyas.ak19@gmail.com

"31 Mart Vak'ası gerçekten irticacılar tarafından şeriat elden gidiyor diyerek mi çıkarılmıştı? Yoksa Jön Türklerin bürokraside tam olarak yerleşmek için kendilerinin tertiplediği bir düzmece isyan mıydı? ya da Sultan İkinci Abdülhamid'in yeniden kontrolü sağlamak için el altından desteklediği bir isyan hareketi miydi?" gibi günümüzde halen tartışılan sorulara dönemin basınından cevaplar da aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: 31 Mart Vak'ası, İstanbul basını, kamuoyu, propaganda.

Abstract: One of the important aims of the The Young Turks, who prominent with the slogan "Freedom, Equality, Fraternity, Justice!", was to re-enact the *Kanun-ı Esasi* by deposing Sultan Abdulhamid II from the throne. The Young Turks realized their intents by declaring constitutionalism a second time to Abdülhamid on July 24, 1908. Shortly after the Second Constitutional Monarchy was declared, elections were held in the Ottoman lands and the Young Turks got the majority in parliament. However, they have not been able to gain complete control over the administration, nor have they seen themselves under confidence because of their confrontation with the opposition. There were many signs that they are not wrong in this regard. One of these signs is the intense propaganda activities which are not satisfied with the declaration of Constitutionalism and the groups which are supporters of the Sultan Abdülhamid have started the press center against the Young Turks.

Under these circumstances, the Young Turks acted in general to take full control of the Ottoman lands, especially in Istanbul. The Young Turks brought the Avcı battalions, which existed in Thessalonica, and most of them were the Unionist commanders, to Istanbul in October 1908. In this way they wanted to threaten Sultan Abdulhamid. However, these battalions were brought to Istanbul and placed in Taşkışla near Yıldız Palace have created disturbance. Criticizing the Young Turks, chief-editor of Serbesti newspaper, Hasan Fehmi was killed on Galata Bridge on April 6, 1909 and the killer was not found in now way. This situation multiplied the reactions on the Young Turks and and led to the removal of effective protest writings against them in the press. In the Volkan newspaper, published by Dervish Vahdeti, the opposition of the Young Turks has accelerated the rise of the 31 March Incident. In addition to all these, the soldiers from the Avcı Battalions, performing the demonstration by gathering in Sultanahmet Square and the crowd gathered there started the process which would result in the dethrone of the Abdülhamit II by the request of the full application of Sharia.

According to Rumî calendar on 31 March 1325; a new concept was added to the Turkish political literature with the 31 March Incident, which took place in Istanbul on 13 April 1909: Reaction. In this study, the dates on which the incident occurred,in the newspapers like *Sabah*, *Tanin*, *İkdam*, *Tercümân-ı Hakîkat*, *Volkan*, *Servet-i Fünûn*, *Resimli Gazete* and *Şehbal* published in Istanbul, the numbers of the eight episodes broadcasted one week before and after the incident were revised.

Keywords: 31 March Incident, Istanbul Press, public opinion, propaganda.

Giriş

Her olay kendisinden önceki dönemin şartları ve kendi döneminin dinamikleri ile yakından ilgilidir. İkinci Abdülhamid Han'ın iktidar yılları, ülke içerisinde ve dışarısında meydana gelen politik gelişmeler, 19. yüzyıldan itibaren bütün Dünya'da olduğu gibi Osmanlı Devletinde de meydana gelen özgürlükçü hareketler anlaşılmadan, İkinci Meşrutiyet'in ilanının sebeplerini ve sonuçlarını açıklamak zordur. Tarihi süreç içerisinde meydana gelen olayların önemli özelliklerinden birisi benzersiz olmalarıdır. Bu bakımdan İkinci Meşrutiyet, içerisinde kendisinden önceki dönemin bazı özelliklerini taşımasına rağmen, *"hürriyet, müsavat, uhuvvet ve adalet"*[1] kavramları ile sistemleştirilmiş, Osmanlı toplumu açısından yepyeni bir paradigmayı[2] sağlama iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Meşrutiyetin ikinci kez ilanından sonra slogan haline gelen bu dört kavram çerçevesinde yeni bir toplum inşa etme düşüncesi, aydın zümreler tarafından coşkuyla karşılanmış; yerleşik düzen taraftarlarında nefret uyandırmıştır. Bu açıdan Meşrutiyet'in yeniden ilanı sonrasında eski düzen yanlılarıyla yenilikçiler arasında bir çatışma kaçınılmaz hale gelmiştir.

[1] İkinci Meşrutiyeti ilan eden kadrolar tarafından seslendirilen bu dört kavram, Fransız İhtilalini hazırlayan Jakobenler tarafından *liberté, égalité, fraternité* (özgürlük, eşitlik, kardeşlik) sloganıyla sistemleştirilen söylemin bir uzantısı olarak kabul edilebilir. Bu bakımdan İkinci Meşrutiyetin ilan edilmesi devrin aydınları açısından Fransız İhtilaline bir nazire niteliği taşımakta ve yepyeni bir dönemin habercisi olarak görülmektedir. Bk. Yunus Emre Tekinsoy, "Balkan Savaşları'nda Propaganda Unsuru Olarak Kadın ve Kadın Fotoğrafları", *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın*, cilt: 2, Editör Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2016, s. 1005. Fransız İhtilali'nde Jakobenlerin tutumu ile ilgili ayrıca bk. Michael G. Roskin, *Çağdaş Devlet Sistemleri Siyaset Coğrafya Kültür*, çev. Bahattin Seçilmişoğlu, Adres Yayınları, Ankara 2009, s. 112.

[2] Bu kavramlar ve ortaya koyduğu değerler dizisi Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip eden Osmanlı aydınları açısından yeni olmamasına rağmen, toplumun geneli için pek de bilinmeyen kavramlar olarak kabul edilmelidir. "Yepyeni bir paradigma" ifadesi bu bakımdan değerlendirilmelidir.

Sultan İkinci Abdülhamid'e, 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'i yeniden ilan ettirmeyi başaran İttihatçılar, dönemin en güçlü siyasi teşkilatı haline gelmişlerdir. Buna rağmen, siyasal bir sorumluluk üstlenmemek adına 22 Temmuz 1908'de kurulan Said Paşa hükûmetine katılmamışlardır. Hükûmete sık sık müdahalelerde bulunmuşlar ve bu tutumları siyasi istikrarsızlığa yol açmıştır. Bu şartlar altında Said Paşa Kabinesi 5 Ağustos 1908'de istifa etmiş; yeni hükümeti Kâmil Paşa kurmuştur. Kamil Paşa'nın sadrazam olmasıyla İttihat ve Terakki'ye olan muhalefet belirginleşmiştir. Ahrar Fırkası 14 Eylül'de kurulmuş ve Prens Sabahaddin, İttihatçıların yaptırımları ve uygulamalarını dinden sapma olarak niteleyen muhafazakâr kesimlerin sesi olmuştur. İçte yaşananlar yetmiyormuş gibi 5 Ekim'de Avusturya Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini bildirmiş, Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş, 6 Ekim'de Girit'in Yunanistan'a katıldığı açıklanmıştır. Dışarda meydan gelen bu olumsuzluklar ve merkezdeki siyasi istikrarsızlık, muhalefetin bilhassa basın yoluyla İttihatçılara karşı şiddetli bir kampanya başlatmasına neden olmuştur. Bu durum bir taraftan İttihatçıların saygınlığını zedelemiş diğer taraftan Meşrutiyetin hemen ardından oluşan coşkunun yerini hayal kırıklığına bırakmasına neden olmuştur. İttihatçıların Meşrutiyeti yeniden ilan ettirmelerine rağmen devlet yönetimine doğrudan doğruya katıl(a)maması, kamuoyunun tahrik edilmesi için uygun bir ortam oluşturmuştur. Tahriklerden etkilenen halkın bazı kesimlerinin yaşanan sürece tepkisi çoğalmıştır. Bu dönemde meydana gelen yangınlar, sıkıntıları ve halkın hoşnutsuzluğunu büsbütün artırmıştır[3]. Hürriyet havası sona ermiş, baskılar başlamış ve İttihatçılara karşı olduğu bilinen bazı kişilerin faili meçhul cinayetlerle öldürülmesi ortamı gerginleştirmiştir. Siyasi alandaki hiziplerin ve bunların neden olduğu çekişmelerin tırmanması İttihatçıların kendilerini güvende hissetmelerini engellemiştir. Bunun için Üçüncü Orduya bağlı Avcı Taburlarını Meşrutiyet ve Anayasanın korunması ile İstanbul'un selameti gibi durumları gerekçe göstererek 19 Ekim'de Selanik'ten İstanbul'a getirttirmişlerdir. Bu süreçte Ahrar Fırkası ile hareket eden Kamil Paşa Hükûmeti bir gensoru ile düşürülmüş; onun yerine 14 Şubat 1909'da Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti kurulmuştur. İttihatçılara sert eleştiriler yönelten Serbestî Gazetesi yazarı Hasan Fehmi'nin 7 Nisan'da faili meçhul bir cinayete kurban gitmesi tansiyonu daha da yükseltmiştir. Bu olayın birkaç gün sonrasında Dördüncü Avcı Taburuna bağlı askerler Rumî takvime göre 13 Nisan 1909 (Milâdî 31 Mart 1325)'da ayaklanarak subaylarını hapsetmiştir. Bu askerler, Mevlânâ-zâde Rıfat Bey'in anılarında belirttiği üzere; "Şeriat hükümlerinin yeniden uygulanması"[4] isteğini dile getirmişlerdir.

İngiliz *The Times Gazetesi*'nde olayın ertesi günü çıkan yorum şöyledir: "İttihat ve Terakki Cemiyetinin yerini birçok yetenekli ulemanın mensup olduğu rakip bir teşkilat almıştır"[5]. Ellerinde beyaz, yeşil ve kırmızı bayraklar bulunan ve sayıları yaklaşık 3-4 bin olan isyancılar başta Volkan gazetesinin sahibi Derviş Vahdetî olmak üzere İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti üyeleriyle Fatih ve Bayezid medreselerinin bazı talebeleri de bu isyana iştirak etmiştir. İsyancılar, kendilerine direnen ya da yaptıklarının doğru olmadığını belirten asker ve ilmiye sınıfından bazı kişileri öldürmüştür. Bu durumda İttihatçıların ileri gelenleri saklanmış veya İstanbul'dan uzaklaşmıştır. Bununla birlikte, isyanı bastırmak üzere harekete geçen, İkinci ve Üçüncü Ordu'nun askerlerinden oluşan ve adına *Hareket Ordusu* denilen öncü birlikler 19 Nisan'da trenle Yeşilköy'e gelmiştir. Hareket Ordusu 24 Nisan'da şehrin hâkimiyetini tamamen ele geçirmiştir. Örfî İdari Mahkemesi kurularak Derviş Vahdetî'nin de aralarında bulunduğu pek çok kişi meydanlarda kurulan darağaçlarında idam edilmiştir. Tutuklanan bazı Ahrar Fırkası üyeleri İngiltere'nin müdahalesiyle serbest bırakılmıştır. Olayların çıkmasında ve gelişmesinde rolü olduğu gerekçesiyle Meclis, 27 Nisan'da İkinci Abdülhamid'in tahttan indirilmesine karar vererek yerine Sultan Beşinci Mehmed Reşad'ı tahta oturtmuştur[6].

[3] Necdet Aysal, "Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* sayı: 37-38, Mayıs-Kasım 2006, s.17.
[4] Mevlânzâde Rıfat, *31 Mart Bir İhtilalin Hikâyesi,* yay. haz.: Berîre Ülgenci, Pınar Yayınları, İstanbul 1996, s. 62.
[5] Sina Akşin, *31 Mart Olayı,* Sinan Yayınları, İstanbul 1972, s. 86.
[6] Azmi Özcan, "Otuzbir Mart Vak'ası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Bundan sonra TDVİA),* cilt: 34, Ankara 2007, s. 9-11.

Bu çalışmada Sultan İkinci Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan ve Osmanlı Devleti'nin son yıllarını derinden etkileyen bir süreci başlatan 31 Mart Vak'asının bir hafta öncesi ve bir hafta sonrasında İstanbul basınının önemli gazetelerinin başyazarlarının duruşu ele alınmıştır.

I.Osmanlı Basının Gelişimi ve İstanbul Basını

Bazı icatlar dünyanın gidişatını derinden etkilemiştir. Bunlardan birisi de 1440'ta matbaanın icadıdır. 15. yüzyılda icat edilen matbaanın önemi ve etkisi takip eden yüzyıllarda giderek gün yüzüne çıkmıştır. Montesquieu, 1748 yılında yazdığı *Yasaların Ruhu (L'Esprit Des Lois)* adlı eserinde basını, yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü erk olarak tanımlamıştır[7]. Francis Bacon, "Modern çağları açan üç öğe basımevi, barut ve pusuladır." demiştir. Napolyon Bonaparte, daha Yakınçağın başlarında "Üç gazete, beni yüz sancaktan daha çok korkutur." diyerek basının gücü ve önemine vurgu yapmıştır.

1600'lerden itibaren Avrupa'nın önemli merkezlerindeki basımevlerinde periyodik yayımlar basılmaya başlanmış; böylece 1700'lere girilirken günlük gazete deneyimi gelişmiştir. Gazeteler, 1800'lerde kapitalizmin zirveye ulaşmakta olduğu sıralarda yeni teknik buluşlarla yüksek baskı adetlerine ulaşmıştır[8].

Avrupa'da basının gelişimi böyleyken, Osmanlı toprakları, İstanbul'daki Fransız elçiliğinin 1796-1798 arasında Fransız kolonisine ve Fransızca bilenlere dağıtılmak üzere çıkardığı Fransızca gazeteyle ilk defa gazete ile tanışmıştır. Bu ilk gazeteyi 1820'lerde İzmir'de, en önemlisi *La Spectateur Oriental* olmak üzere, başka Fransızca gazeteler izlemiştir. Osmanlı topraklarında yerli gazeteciliğin temelleri 1828'de Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın çıkardığı *Vak'a-i Mısriye*[9] ve bunu takip eden *Vak'a-yi el-Giridiye* ile başlamıştır[10]. Yunan İsyanı devam ederken uluslararası basının Osmanlı Devleti aleyhine yazılara yer vermesi ve bu durumun devleti dış siyasette zora sokması; İzmir'de çıkarılan bir gazetenin Osmanlı Devleti'ni destekler bir tutumla bu propagandaya karşı etkili yazılar yazması ve bunun olumlu sonucunun görülmesi üzerine Sultan İkinci Mahmud ve Osmanlı bürokratları, Osmanlı Devleti'nin bir gazete çıkarması görüşüne varmışlardır. Böylece 1831 yılında yayın hayatına başlayan *Takvim-i Vak'ayi*, Osmanlı Devleti'nin ilk resmi gazetesi olmuştur.

1840'ta İstanbul'da çıkarılmaya başlanan *Ceride-i Havâdis Gazetesi*'nin sahibi bir İngiliz'di. Yazarlarıysa çoğunlukla Ermenilerdi. Bir Türk olarak basın literatürünün oluşmasında Şinasi (1824-1871)'nin rolü önemlidir. Şinasi, 1861'de Agah Efendi öncülüğünde çıkan *Tercümân-ı Ahvâl*'de ilk gazete yazılarını kaleme aldıktan sonra 1862'de *Tasvîr-i Efkâr* ismiyle kendi gazetesini çıkarmaya başlamıştır[11]. Gerçekten de 1860'lara gelindiğinde devletten bağımsız olarak özel gazeteler kurulmuştur. *Tercümân-ı Ahvâl (1860)* gazetesinden sonra bu statüde *Tasvîr-i Efkâr (1862)* gazetesi yayımlanmaya başlamıştır. 1866[12] yılında çıkarılmaya

[7] E. Özgür Gönenç, "Türk Basınında Fransız Modeli ve Etkileri", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* sayı: 19 (2004), s. 93.

[8] Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi***,** cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 68.

[9] Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* çev. Metin Kıratlı, 4. Baskı, TTK Yayını, Ankara 1991, s. 95.

[10] Nesimi Yazıcı, "Basın Tarihimizin Bibliyografyası Meselesi*", Osmanlı Araştırmaları*, sayı: 5, İstanbul 1986, s. 198.

[11] Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma,* yay. haz. Ahmet Kuyaş, 11. Baskı, Yapı Kredi Yayıları, İstanbul 2007, s. 260-261.

[12] **Sultan Abdülaziz döneminde çıkan diğer gazeteler şunlardır:** Takvim-i Va'ayi, Ceride-i Havâdis, Tercümân-ı Ahvâl, Tasvîr-i Efkâr, Muhbir, İbret, Basîret, Ayine-i Vatan (1866), Muhip (1867), Utarit (1867), Terakki (1868), Mümeyyiz (1869), Hakayikü'l-Vak'ayi (1870), Asır (1870), Devir (1870), Hadika (1869), Hulasatü'l-Efkâr (1873), Medeniyet (1874), Sadâkat (1875), İstikbâl (1875), Vakit (1875) ve Sabah (1876).

başlayan *Muhbir Gazetesi* ile günümüzdeki anlamda muhalif görüşleri içeren bir gazete ortaya çıkmıştır[13].

İkinci Abdülhamid, saltanatının ilk zamanlarında basınla iyi ilişkiler kurmak istemiştir. Ancak, basını istediği yöne çeviremeyince, basınla arası açılmıştır. Çünkü İkinci Abdülhamid gazetecilerin Cumhuriyet taraftarı oldukları düşüncesindedir. Oysaki basının ve basında yazıları çıkan ve kendilerine Jön Türk adı verilen aydınların savundukları başlıca konular arasında Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe konulması, basının özgür olması ve ülkede parlamenter rejimin egemen olması yer almaktaydı[14]. Sultanın bütün şüphelerine, bütün baskılarına ve hatta sansür[15] uygulamasına rağmen, onun saltanat yıllarında *Jön Türk Basını* adı verilen yeni bir gazetecilik eğilimi güçlenmiştir[16]. Yurtiçinde ve yurtdışında yayınları olan bu hareketin savunucuları amaçlarına 1908 yılında ulaşmışlardır.

İkinci Abdülhamid'in 24 Temmuz 1908 sabahı İstanbul gazetelerinde yayınlanarak halka duyurulan fermanı, "Anayasa'nın yeniden yürürlüğe konulacağını" bildiriyordu. Yalnız dört satırdan oluşan bu fermanla yeniden yürürlüğe konan Kanun-ı Esasi'ye göre, seçimlere gidileceği de ilan edilmişti. Bu haber İstanbul'da büyük bir sevinç yaratmış; gazeteler için geniş bir özgürlük döneminin başladığı zannına yol açmıştı[17]. Böylece görünüşte, İkinci Abdülhamid döneminde basına konan sansür kalkmış ve aşırı özgürlük havasının yarattığı ortamla halk henüz dağıtıma başlanmadan gazeteleri matbaa kapılarında bekleyerek temin etmiştir[18]. Bu haliyle, Jön Türk Basını, İkinci Meşrutiyet öncesi ve sonrası olarak iki döneme ayırılabilir. Sultan İkinci Abdülhamid döneminde çıkan ve iz bırakan başlıca Jön Türk gazeteleri şunlardır: *Meşveret (1895), Ezan (1896), Mizan (1897), Osmanlı (1897)*. İkinci Meşrutiyet'in ilk günlerinde İstanbul basınını temsil eden ve halk tarafından daha fazla okunan gazeteler ise *İkdam, Sabah, Tercümân-ı Hakîkat* ve *Saadet*'tir. II. Meşrutiyet döneminde basın hayatında önemli bir yere sahip olan *Tanin (1908), Volkan (1908), Sabah (1895), Tercümân-ı Hakîkat (1878), İkdam (1894) ve Servet-i Fünûn (1891)* gazetelerinin 31 Mart Vak'ası karşısındaki tutumu bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır[19]. Ayrıca *Şehbal (1909) ve Resimli Kitap (1909)* mecmualarından da 31 Mart Vak'asıyla ilgili görsel malzeme açısından faydalanılmıştır.

---

[13] Kenan Demir, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* sayı: 5 (2014), s. 59.

[14] M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi,* Dr Yayınları, İstanbul 2005, s. 305.

[15]İkinci Abdülhamid'in basın rejimi iç basında tam kontrol ve dışardan yayın gelmesinin engellenmesiyle tam bir karantina uygulanması esasına dayanmaktadır. Gerek İkinci Abdülhamid'den önceki padişahlar gerek ondan sonraki padişahların uygulamaları, hepsinin de tam basın özgürlüğü savıyla gelip bunu hemen hemen hiç birinin sürdüremediklerini göstermektedir. Bu halde, özellikle 1878 sonrası Osmanlı toplumunda kapalı ve kontrollü bir basına yönelmek kaçınılmaz bir gereksinimdi. Padişahın bundan başka seçeneği yoktu. Ancak bu sürecin toplumsal çelişkileri şiddetlendirerek biriktirdiği de yadsınamaz bir gerçektir. Bk. Orhan Koloğlu, "II. Abdülhamid'in Basın Karşısında Açmazı", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 82. Padişah, 20 Eylül 1877'de yayımlanan *Sıkıyönetim Nizamnamesi* ile gerekli gördüğü zamanlarda gazeteleri kapatma yetkisini eline almıştır. Bk. Topuz, *a.g.e.,* s. 58. Abdülhamid önce basında sansürü sağlayacak mekanizmaları oluşturmuştur. Maarif Nezâreti, Matbuat Müdürlüğü ve Zaptiye Nezâreti'nin katkısıyla 1878'de gazeteler üzerindeki sansür olgunluğa erdirilmiş, Hariciye'de de Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü kurulmuştur. Sansür 1880'de siyasal olmayan dergilere de yayılmış, 1881'de Encümen-i Teftiş ve Muayene kurulmuştur. Diğer taraftan da Maarif Nezâretinde Tetkik-i Müellefat Komisyonu görevlendirilmiştir. 1888'de matbaaların bastığı bütün yayınlara ön sansür yani ancak izin alındıktan sonra basma koşulu getirilmiştir. 1894 Nizamnâmesi'yle kitapçılar da kontrol altına alınmıştır. Buna 1907 yılına kadar alınmış birçok diğer önlemler de eklenebilir. İkinci Abdülhamid'in 30yıllık dönemi çıkan dergiler ve gazetelerin sayısı bakımından ikiye ayrılmalıdır. 1879-1887 İstanbul'da her yıl ortalama 9-10 yeni yayının piyasaya sürüldüğü görülür. Bunlar gazeteden çok dergidir. 1888'den 1908'e kadarki ikinci dönemde, ancak yılda ortalama bir yeni yayın görülür. Bk. Koloğlu, *a.g.e.,* s.87.

[16] M. Şükrü Hanioğlu, "Jön Türk Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985 s. 844.

[17] İnuğur, *a.g.e.,* s.306.

[18] İnuğur, *a.g.e.,* s. 307.

[19] Bu gazetelere ek olarak aynı tarihlerde *yurtiçinde* Saadet, Mizan, Sada-yı Millet, Şura-yı Ümmet, Takvim-i Vak'ayi, Osmanlı, Tasvîr-i Efkâr, Sırat-ı Müstakim, Yeni Gazete çıkmaktadır. *Yurtdışında* Meşveret, Mizan, Osmanlı, Hukuk-ı Umumiye Gazetesi yayımlanmaktadır.

II.Araştırmaya Konu Olan İstanbul Gazeteleri ve 31 Mart Vak'ası Öncesi ve Sonrası Başyazarlarının Tutumu

II.i.Tanin (2 Ağustos 1908- 1925/ 31 Ağustos 1943-14 Kasım 1947)

İkinci Meşrutiyet 23 Temmuz 1908'de ilan edildikten sonra Hüseyin Cahit Yalçın[20]'a yakın arkadaşı Hüseyin Kazım ve Tevfik Fikret tarafından bir gazete yayınlama önerisinde bulunulmuştur. Hüseyin Cahit Yalçın bu teklifi kabul ettikten sonra hazırlıklar başlamış ve Tevfik Fikret'in önerisiyle çıkarılacak bu yeni gazetenin adının *Tanin* olması kararlaştırılmıştır[21]. *Tanin*'in ilk sayısı Miladi 2 Ağustos 1908 tarihinde çıkmıştır[22]. Gazetenin ilk sorumlu müdürü Muammer Naili'dir. *Tanin*, Arapça bir kelime olup "tınlama, çınlama, vızlama" anlamlarına gelmektedir[23]. Gazetenin kuruluş evresini ve yaşadıkları bazı zorlukları Hüseyin Cahit Yalçın şu cümlelerle dile getirmiştir: "Bir haftaya kalmadan Tanin kurulmuştu. Ne basımevimiz vardı, ne de yönetim yerimiz. Yalnızca kalemlerimiz vardı ve taşan yüreklerimiz. Üzerimize bir iş gömleği geçirdik, kollarımızı sıvadık. Araç-gereç yokluğu içinde didine çırpına Tanin'i çıkarmaya başladık[24]."

---

[20] *Hüseyin Cahit Yalçın*, 7 Aralık 1875 tarihinde Balıkesir'de doğmuştur. Balıkesir'de Aşar Müdürü olarak görev yapan babası Ali Rıza Bey, oğlunun askerden muaf olması için onu İstanbul nüfusuna kaydettirmiştir. Annesi Fatma Neyyire Hanım'dır. Yalçın'ın kendisinden sekiz yaş büyük Hüseyin Suat adında tıp doktoru bir ağabeyi vardı. Hüseyin Cahit, bir buçuk yaşında ailesiyle beraber İstanbul'a geldi ve ilköğrenimine Aksaray'da Yakup Ağa Camii'ne bitişik Yakup Ağa mahalle mektebinde başladı. Babası Serez'e muhasebe müdürü olarak atanınca o da İstanbul'dan ayrılmak zorunda kaldı ve Rüştiye eğitimini Serez'de tamamladı. Babası emekli olunca onu annesiyle beraber İstanbul'a yolladı. Yalçın, 1889 yılında Dersaâdet Mülkî İdadisine kaydoldu. Mekteb-i Mülkiye'de başladığı yükseköğrenimi 1896 yılında tamamladı. Yalçın'ın çocukluğunun İkinci Abdülhamid'e karşı muhalefet hareketinin geliştiği ve batı etkisinin yoğun olduğu Rumeli bölgesinde geçmesi, onda daha küçük yaşlardan itibaren bir hürriyet idealinin ve bu uğurda mücadele fikrinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Hüseyin Cahit'in matbuattaki ilk yazısı Servet-i Fünun'da yayımlanmıştır. Bu ilk yazı, 30 Nisan 1891 tarihli olup Serez'de bulunan "Ahmet Paşa Camii" hakkında bir tanıtım yazısıdır. Yalçın'ın basın faaliyetleri içerisinde sivrilmesi Mülkiye'nin son sınıfında uğraştığı Mektep dergisiyle başlamıştır. Yalçın, bir müddet sonra Mehmet Rauf'un aracılığıyla Servet-i Fünun topluluğuna katılmış ve matbuat hayatına burada devam etmiştir. 1898 yılında Tarîk gazetesinde Fransız basınından haberler çevirip makaleler yazmıştır. Tarîk'in kapanmasından sonra yazar, 1899'da 600 kuruş maaşla Mihran Efendi'nin teklifiyle Sabah gazetesine geçmiştir. Sabah'taki görevinin ardından 25 lira sermaye koyarak 1900 senesinde Saadet gazetesinin idare müdürü olmuştur. Tanin gazetesi Hüseyin Cahit'le özdeşleşen bir gazetedir. Tanin'in başyazılarını çoğunlukla o kaleme almıştır. Onun yokluğunda başyazıları Babanzâde İsmail Hakkı yazmıştır. Gazete, İttihat ve Terakki yanlısı görünmesine rağmen çeşitli aralıklarla kapatılmaktan kurtulamamıştır. Hüseyin Cahit, 11 Aralık 1908'de yapılan seçimlerde İttihat ve Terakki Fırkasının İstanbul Mebusu seçilmiştir. Maliye Nazırı Cavit Bey'in teklifiyle, 1911-1920 yılları arasında Düyun-u Umumiye Türk Dayinler vekilliği görevini yürütmüştür. Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesiyle İttihatçıların teker teker tutuklanmaya başlamasıyla beraber 2 Haziran 1919 tarihinde Malta'ya sürgün edilmiştir. İstanbul'a 15 Temmuz 1922'de dönen Hüseyin Cahit, Milli Mücadele'ye katılmadığı için eleştirilere maruz kalmıştır. Tanin'i 1922-1925 yılları arasında tekrar çıkaran Yalçın, Ankara hükümetine muhalif bir yayın politikası izlemiştir. Üç defa İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan Yalçın, Çorum'a sürgün edilmiştir. Hüseyin Cahit, 26 Ağustos 1926'da beraat etmiş ve İzmir suikastından dolayı yargılanan arkadaşı Cavit Bey'in vasiyeti üzerine oğlu Şiar'ın bakımını üstlenmiştir. Kesintisiz olarak 1939-1954 yılları arasında on beş yıl Parlamento hayatı olmuştur. 1957 seçimlerine aday olan Yalçın, bu seçimlerin sonucunu göremeden 18 Ekim 1957'de geçirdiği zatürre rahatsızlığından yaşamını yitirmiştir. Hüseyin Cahit'in mezarı Feriköy aile mezarlığında bulunmaktadır. Hüseyin Cahit hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Ali Gazel*, Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey'in Siyasî Hayatı (1908-1913)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2000; s. 6; S. Hilmi Bengi, *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacattepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1998, s 16; Ayşe Azman, *Türk Basınında Siyasi Bir Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994, s. 11.

[21] Tanin unvanıyla siyasi, edebi ve fenni bir günlük ceride neşredeceğinden bahisle ruhsat verilmesi isteğine dair dilekçe H. 28 Cemaziye'l-ahir 1326/M. 28 Temmuz 1908'de Tevfik Fikret Bey tarafından hükümete sunulmuştur. Bk. BOA, BEO. 3363/252156. Gazetenin kuruluşu hakkında ayrıca bk. Fatma Çakır*, Hüseyin Câhid'in Tanin'deki Makalelerine Göre 31 Mart Olayı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2014, s. 9.

[22] Tevfik Çavdar, *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler,* İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s. 46.

[23] Ferit Devellioğlu*, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* 19. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1993, s. 1031.

[24] İnuğur, *a.g.e.,* s. 308.

Tanin gazetesi ilk çıkmaya başladığında imkânsızlıklardan dolayı dört sayfa halinde yayınlanabilmiştir. Bir ay sonra daha düzene girmiş ve sayfa sayısı altıya çıkmıştır. Tanin, sayfa düzeni ve biçimsel görüntüsü açısından Fransızların *Le Monde* gazetesini andırmaktadır. İçerik bakımından oldukça zengin olan gazete, resimlere fazla yer vermemiştir. Birinci sayfada ağırlıklı olarak bir ve ikinci sütunlarda ser-muharrir Hüseyin Cahit tarafından yazılan makaleler bulunmaktadır. Aynı sayfada günün önemli haberlerine, *iç ve dış havadislere*, yer verilirdi. İkinci sayfada çeşitli araştırma ve inceleme yazıları bulunurken, üçüncü sayfada Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerinden haberler yer almıştır. Son sayfada diğer sayfalardan kalan yazıların devamı, edebiyat ve sanat içerikli haberler vardır. Ayrıca borsa ve ekonomi haberleri de gazetenin içeriğini oluşturan yazılar arasında yer almıştır[25].

Hüseyin Cahit Yalçın'ın Kamil Paşa aleyhine kampanya başlatması üzerine Hüseyin Kazım ve Tevfik Fikret gibi kurucular Tanin'den ayrılmışlardır (1909)[26]. Tanin gazetesinde Yalçın ile beraber Muhiddin, Falih Rıfkı, Aka Gündüz, Fazıl Ahmed ve Asım gibi kişiler yazılar kaleme almıştır. 31 Mart Vak'asında Tanin gazetesi irtica isteyenlerin saldırısına uğramış ve yağma edilmiştir[27]. İrtica taraftarları Yalçın'ı en azılı hürriyetçi olarak niteleyerek öldürmek üzere harekete geçmişler; hatta Meclis karşısında karşılaştıkları Lazkiye Mebusu Emin Aslan Bey'i, Yalçın'a benzediği için öldürmüşlerdir[28].

Tanin, İttihat ve Terakki'nin yarı resmi yayın organı gibi algılanmıştır. Bununla birlikte, İttihatçıların henüz hükümeti ele geçiremediği 1913 senesine kadar gazete, İttihatçı olmayan mevcut hükümetlerin hedefi olmuş, zaman zaman yasaklanmış; bu nedenle *Renin, Cenin, Senin* vb. çeşitli adlarla yayın hayatını devam ettirmek zorunda kalmıştır. Gazetenin içerisinde bulunduğu bu zor durum Bab-ı Ali Baskını ile İttihatçıların hükümeti tam olarak kontrol altına almasına değin devam etmiştir. Bu arada Hüseyin Cahit, 1914'te gazeteden ayrılmıştır. Onun ayrılmasıyla gazetede İttihatçı eğilim daha da çoğalmış ve partinin gazete üzerindeki kontrolü en üst seviyeye çıkmıştır[29]. Yalçın, İstanbul'un işgalinden (16 Mart 1920) sonra Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. 1922 yılında sürgünden döndükten sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Takrir-i Sükûn Kanununun çıkarıldığı 1925 yılına kadar gazeteyi tekrar yayımlamıştır. 1943-1947 yılları arasında bir kez daha yayınlanan Tanin gazetesi İkinci Dünya Savaşı'nda Müttefiklerden özellikle de İngiltere'den yana bir yayın politikası izlemiştir[30].

II.ıı. Sabah (1875-1922)

Sabah gazetesi yayın hayatına 1875 yılında başlamıştır. Gazetenin ilk sahibi Papadopulos adında bir Rum olup ilk başyazarı Şemsettin Sami'dir. Gazete ilk çıktığında 10 paraya satılmıştır. Şemsettin Sami'ye göre, "Gazeteden halkın yararlanması ancak yazı dilinin sadeliği ve fiyatının ucuzluğu" ile mümkündür."[31].

Sabah, 1882 yılında Mihran Efendi tarafından satın alınmıştır. Mihran Efendi Kayserili bir Ermeni aileye mensuptu. Babıâli'de matbaa emekçiliğinden gazete sahipliğine kadar

[25] Çakır, *a.g.t.,* s.10.

[26] Aynı sene içerisinde gazete şirket yapısına kavuşmuştur. "Tanin gazetesini Türkçe ve icabında sair lisanlarda neşretmek ve matbaa tesisiyle tâbilik ve naşirlik etmek maksadıyla on bin altın sermaye ile Tanin Gazetesi Şirketi ünvanı altında bir şirket teşkili" konusunda gazetenin imtiyaz sahibi olarak gösterilen Hüseyin Cahid Bey'e hükümet ruhsat verilmiştir (H. 20 Şevval 1327/M. 4 Kasım 1909). Bk. BOA, BEO, 3658/274307

[27] 31 Mart Vak'ası sırasında Tanin'le birlikte Şurayı Ümmet Matbaası da yağmalanmıştı. Şura-yı Ümmet Matbaasının basılıp yağmalanmasını teşvik eden Amedi-i Divan-ı Hümayun halifelerinden Hakkı Bey ile Tanin Matbaasının yağmasına iştirak eden şahıslar üçer sene kürek cezasına çarptırılmış ve mülklerine devlet tarafından haciz konulmuştur (H. 10 Cemaziye'l-evvel 1327/M. 30 Mayıs 1909). Bk. BOA, BEO, 3560/266984 ve BEO, 3561/267014. Olaya iştirak eden İlya(s), Veli, Münir ve Rauf adlı şahısların cezalarını çekmek üzere Bodrum'a gönderilmeleri kararlaştırılmıştı. Bk. BOA, ZB., 405/36 ve 405/83.

[28] İnuğur, *a.g.e.,* s. 308-309.

[29] Orhan Koloğlu*, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın,* İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 56.

[30] Erkal Aykaç, *II. Meşrutiyet Döneminde Tanin'deki Siyasi Yazıların Muhteva Analizi,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2000, s. 32.

[31] Topuz, *a.g.e.,* s. 75.

yükselmiştir. Mihran Efendi, iktidarlara yakınlığı ile ün salmıştır[32]. O zamanlar Diran Kelekyan, Ahmed Rasim[33] ve Mahmut Sadık olmak üzere gazetenin üç başyazarı vardır[34].

İstibdat döneminde *Sabah* gazetesinin en büyük rakibi *İkdam* gazetesidir. Daha sonraki dönemlerde Hüseyin Cahit Yalçın, Cavit Bey, Adnan Adıvar, Ata Bey, Hamit Vehbi, Ahmed Emin Yalman, Arif Cemil ve Enis Tahsin Til gibi Türk Basın Tarihinde isim yapmış yazarlar, bu gazetede yazmışlardır[35].

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Ahmed Emin Yalman bu gazetenin başyazarlığını yapmıştır. Savaştan sonra, Mihran Efendi, gazetenin çizgisini değiştirmek istemiştir. Bu amaçla 1913 yılından beri yayınlanan *Peyam* gazetesi başyazarı ve İttihatçıların en azılı düşmanı Ali Kemal'i gazetenin başına getirmiş ve gazetenin adı *Peyam-ı Sabah* olmuştur. Ali Kemal, bir süre sonra Milli Mücadele hareketine dil uzatarak Kurtuluş Savaşı liderlerini Bolşevik ajanı olarak nitelendirmiştir. Nihayet İzmir'in kurtuluşu sonrasında *Türk'ün Bayramı* başlığını taşıyan son başyazısını yazmıştır. 11 Eylül 1922 günü Peyam-ı Sabah'ta Ali Kemal'in gazeteden el çektirildiği ile ilgili bir yazı yayımlanmış ve gazetenin adı yeniden *Sabah* olmuştur. Mihran Efendi, kendisinin hesaba çekileceğinden korktuğu için gazetesini kapatıp her şeyini sattıktan sonra Avrupa'ya kaçmıştır. Yayın hayatı 47 sene süren *Sabah* gazetesi böylelikle tarihe karışmıştır[36].

II. ıı. Tercümân-ı Hakîkat (27 Haziran 1878- 24 Ocak 1924)

27 Haziran 1878 yılında yayın hayatına başlayan Tercümân-ı Hakîkat gazetesi, Türk basınının en uzun soluklu gazetelerindendir. Her ne kadar gazetenin sahibi Mehmet Cevdet olarak gözükse de, gazeteyi kurup yöneten Ahmed Midhat'tır[37]. Gazete önceleri dört sayfa

[32] Çavdar, *a.g.e., s.*43.

[33] Ahmet Rasim (1865-1932)'in babası Bahâeddin Efendi Kıbrıs'tan Karaman'a bağlı Ermenek'e gelip yerleşen bir ailenin çocuğudur. Bahâeddin Efendi posta ve telgraf memuru olduğu için çok dolaşmış, her gittiği yerde yeniden evlenmiş, ayrılırken de evlendiklerini terk etmiştir. Bahâeddin Efendi, Ahmet Rasim'in annesi Nevber Hanım'la İstanbul'da evlenmiştir. Ancak bir süre sonra tayini çıkınca, karısını ve çocuğunu İstanbul'da bırakarak Tekirdağ'a gitmiştir. Bu yüzden Nevber Hanım, Ahmet Rasim'i çok güç şartlar altında büyütmek zorunda kalmıştır. Rasim, ilk tahsiline Sofular'daki mahalle mektebinde başlamıştır. 1876'da Darüşşafaka'ya girmiştir. Bk. Şerif Aktaş, "Ahmed Râsim", *TDVİA* cilt: 2, Ankara 1989, s. 119. 1883'te Darüşşafaka'yı birincilikle bitirmiştir. Bk. İnuğur, *a.g.e.,* s. 332. Ahmet Rasim, okulu bitirdikten kısa bir süre sonra diğer Darüşşafaka mezunları gibi Posta ve Telgraf Nezareti'ne memur olarak atanmıştır. Daha sonra Binbaşı Bilal Bey'in kızı Sadberk Hanım ile evlenen Ahmet Rasim, bir türlü benimseyemediği için memuriyetten ayrılmış ve yazın hayatına atanmıştır. Bk. Aktaş, *a.g.m.,* s.117. Ahmet Rasim yazarlığa *Ceride-i Havâdis* gazetesinde başlamıştır. Daha sonra *Tercüman-ı Hakikat, İkdam, Malûmat, Sabah, Resimli Gazete, Tasvîr-i Efkâr, Yeni Gün, Zaman, Vakit, Akşam, İleri* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde 46 yıl yazarlık yapan Ahmet Rasim, Türk basın tarihinin en ünlü simalarından birisidir. Bk. İnuğur, *a.g.e.,* s. 332. Ahmet Rasim, Cumhuriyet döneminde İstanbul milletvekili seçilmiştir (1927). İkinci ve Üçüncü dönem milletvekili olarak TBMM'de bulunan Ahmet Rasim 21 Eylül 1932'de Heybeliada'daki evinde ölmüştür. Rasim, adada bulunan Abbas Paşa Mezarlığı'na defnedilmiştir. Bk. Aktaş, *a.g.m.,* s. 117-118.

[34] Topuz, *a.g.e.,* s. 76.

[35] İnuğur, *a.g.e.,* s. 275.

[36] İnuğur, *a.g.e.,* **s**. 276 vd.

[37] Ahmet Midhat Efendi, Rusların işgali üzerine 1829'da Kafkasya'yı terke zorlanan bir anne ile Anadolu'dan gelip İstanbul'a yerleşen bir babanın oğlu olarak Tophane semtinde dünyaya gelmiştir. Orta halli bir esnaf ailesinin oğlu olan Ahmet Midhat, zor şartlarda yetişmiştir. Ahmet Midhat'ın annesi bekâr çamaşırları diker, babası Hacı Süleyman Ağa da bunları camii avlularında, pazar yerlerinde satarmış. Babası, Ahmet Midhat'ı önce, boğaz tokluğuna, Mısır çarşısında bir aktar dükkânına çırak olarak vermiştir. Orada dükkân süpüren, un taşıyan, hela yıkayan ve odun kıran Ahmet Midhat topladığı bahşişlerle para biriktirip bir hocadan ders alarak kitap okumaya başlamıştır. Bk. Topuz, *a.g.e.,* s. 81. Ahmet Midhat, babasının ölümü üzerine 1857 yılında ağabeyinin memuriyette olduğu Vidin'e gitmiştir. Orada başladığı sıbyan mektebini Tophane'de 1861 yılında bitirmiştir. Ahmet Midhat, Rüştiye tahsilini Niş'te tamamlamıştır. Bk. M. Orhan Okay, "Ahmed Midhat Efendi", *TDVİA,* cilt: 2, Ankara 1989, s. 100. Ahmet Midhat, Midhat Paşa'nın Tuna valiliği üzerine Rusçuk'a giderek, Vilâyet Mektûbî Kalemi'nde ilk memuriyet hayatına başlamıştır (1864). Midhat Paşa, Ahmet Midhat'taki cevheri görerek onu Fransızca öğrenmeye teşvik etmiş ve ona imkân sağlamıştır. Daha sonra Ahmet Midhat Tuna gazetesinde 1868 yılında yazar, bir yıl sonra da başyazar olarak yazarlık hayatına başlamıştır. Bağdat valisi olan Midhat Paşa, yeni vazifesine giderken, ağabeyi ile beraber Ahmet Midhat'ı da yanında götürmüştür (1869). Burada *Zevrâ* gazetesi müdürü olan Ahmet Midhat, Bağdat'ta kendisini oldukça kültürlü bir ortam içerisinde bulmuştur. Bk. Ahmet Mithat Efendi, *Menfa,* yay. haz.: Handan İnci, Arma

olarak yayınlansa da daha sonra sayfa sayısı sekize çıkmıştır. Gazetenin yarısını her gün Ahmed Midhat Efendi doldurmuştur. Gazetede çalışanların bir gün toplu grev yapmaları üzerine bütün yazıları kendi yazmış ve gazeteyi tek başına çıkarmıştır[38]. Onun ölümünden (28 Aralık 1912) sonra da çıkmaya devam eden gazete, kesintisiz olarak 34 yıl boyunca yayımlanmıştır. Tespit edilebilen son sayısı Miladi 12 Ocak 1924 tarihli 15325. sayısıdır[39].

Ahmed Midhat Efendi, Tercümân-ı Hakîkat gazetesiyle gericilikle, tutuculukla savaşlarını yürütüp, romanlarını tefrika etmiştir. Gazetede tarih dizileri yazmış ve en önemlisi uzun bir ekonomi politik yazı dizisi kaleme almıştır[40]. Ahmed Midhat Efendi ansiklopedik bilgileri halka yansıtma konusunda çok başarılı olmuştur. Bir aksiyon adamından çok öğretici bir gazeteci olmuştur. Ahmed Midhat, Tercümân-ı Hakîkat'in başında olduğu süre boyunca gazete de bu rolü üstlenmiştir. Tercümân-ı Hakîkat gazetesi birçok gazeteye örnek olduğu gibi Ahmed Midhat Efendi de birçok kişiyi yetiştirmiştir. Ahmed Rasim, Halide Edip Adıvar, Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmed İhsan Tokgöz ve Hüseyin Kazım[41] bunlardan bazılarıdır.

Gazete, İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla beraber hareketlenen ortamda tarafsız görünmesine rağmen İttihat ve Terakki karşıtı bir politika izleyerek, bu partinin yandaşlarıyla şiddetli tartışmalara girmiştir. Bu tartışmalar hem gazetenin itibarını sarsmış hem de Ahmed Midhat'ın saygınlığını zedelemiştir. Ahmed Midhat'ın 1912 yılında ölümüyle beraber gazete el değiştirerek Ağaoğlu Ahmed'in başyazarlığında İttihat ve Terakki'yi destekleyen bir çizgide yoluna devam etmiştir. Milli Mücadele yıllarında Milli Mücadeleyi destekleyen bir politika izleyen gazete Cumhuriyet'in ilanından sonra bir süre daha yayın hayatına devam ederek 1924 yılının Ocak ayında kapanmıştır[42].

Yayınları, İstanbul 2002, s. 5. Ahmed Midhat Efendi Tanzimat döneminin en ilgi çekici yüzlerinden biridir. Döneminin sanatçılarının çoğunda olan çok yönlülük onda da vardır. "Kırk beygir kuvvetinde bir yazı makinesi" sıfatını hak edecek kadar verimli bir yazardır. Hayatının ilk 27 yılında onu gittikleri her yere götüren ağabeyi ile ona kendi adını verecek kadar seven ve Fransızca öğrenmesini teşvik eden Midhat Paşa'nın gölgesinde kalmıştır. Vidin, Niş, Rusçuk ve Bağdat bu üçlünün beraber bulundukları mekânlar olarak dikkat çekmektedir. Bk. Murat Hanilçe, "Orta Doğu'da Osmanlı Vilayet Gazetelerine Bir Örnek: Zevrâ Gazetesi (1869)", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu (19-21 Ekim 2016- Elazığ) Bildirileri,* cilt: 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2018, s. 240. Bağdat mutasarrıfı olan ağabeyinin ölümü üzerine 1871'de memuriyetten ayrılarak İstanbul'a dönmüştür. *Cerîde-i 'Askeriyye*'de ser-muharrirlik yapan Ahmet Midhat, ağabeyininki ile çok kalabalıklaşan ailesini geçindirmekte bir hayli zorlanmıştır. İkinci Abdülhamid, Ahmet Midhat'ın geçim sıkıntılarını çok defa gidermiştir. Bununla birlikte onun saltanatında sarayın himâyesinden mahrum kalmayan Ahmed Midhat, ölümüne kadar, *Takvim-i Vekayi* ve Matbaa-i Âmire Müdürlüğü, Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye azalığı ile reisliğinde çeşitli hocalık görevlerinde bulunmuştur. İkinci Meşrutiyetten sonra emekli olarak bir süre Dârülfünun, Medresetü'l-vâizîn ve Dârülmuallimât'ta genel tarih, dinler tarihi gibi dersler okutmuştur. 28 Aralık 1912'de fahrî olarak hizmet verdiği Darüşşafaka'da ölen Ahmed Midhat'ın mezarı Fatih Camii haziresindedir. Bk. Okay, *a.g.m.,* s.101.

[38] Topuz, *a.g.e.,* s.79.

[39] Mehmet Tekin, "Tercümân-ı Hakîkat", *TDVİA,* cilt: 40, Ankara 2011, s. 497. Koloğlu, Tercüman-ı Hakikat'in son sayısı olarak 11 Şubat 1921 tarihli 14677. sayılı nüshayı gösterir. Bk. Koloğlu, *a.g.m.,* s.88.

[40] Topuz, *a.g.e.,* s.79.

[41] Hüseyin Kazım Kadri (1870-1934), bu çalışmaya konu olan dönemde Tercüman-ı Hakikat gazetesinde ser-muharrir olduğu için hayatından kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Hüseyin Kazım Kadri 1870 yılında İstanbul Beylerbeyi'nde dünyaya gelmiştir. Babası Trabzon valilerinden Kadri Bey'dir. İlk tahsilini Beylerbeyi Sıbyan Mektebi'nde yapan Hüseyin Kazım, daha sonra Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi'ni bitirmiştir. Kazım, Mülkiye Mektebi'nin idadî kısmına kayıt olsa da babasının Aydın'a tayininden dolayı burada devam edememiştir. Burada İngiliz Ticaret Mektebi'nden mezun olan Kazım, özel hocalardan Arapça ve Farsça dersler almıştır. *Türk Lugatı'*nı yazmaya karar verdikten sonra Yunanca ve Latince de öğrenmiştir. Kazım, Meşrutiyetin yeniden ilanından sonra Hüseyin Cahit ve Tevfik Fikret'le beraber *Tanin* gazetesini çıkarmıştır. İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesiyle kendisine birçok görev teklif edilen Hüseyin Kazım, 1912'de Selanik valisi olmuştur. Eserlerinde genellikle Şeyh Muhsin-i Fânî müstear adını kullanan Hüseyin Kazım Kadri'nin en başat özelliği ilmî ve fikrî yönünün güçlü olmasıdır. Tanin, İkdam, Servet-i Fünûn, Yeni Asır, Tasvîr-i Efkâr, Tercümân-ı Hakîkat gibi gazetelerde din, dil, felsefe, iktisat, ziraat ve siyasetle alakalı birçok makale yazmış ve kitap yayımlamıştır. Hüseyin Kazım istirahat için gittiği Tarsus'ta 17 Ocak 1934'te vefat etmiştir. Naaşı İstanbul'daki Beylerbeyi Küplüce Mezarlığı'na defnedilmiştir. Bk. Nurettin Albayrak, "Hüseyin Kâzım Kadri", *TDVİA,* cilt: 18, Ankara 1998, s. 554-555.

[42] Tekin, *a.g.m.,* s.498.

II.ıv. İkdam (5 Temmuz 1894-1928)

Sözlük anlamı "gayret ve sebatla çalışma, devamlı çalışma"[43] olan İkdam 5 Temmuz 1894 yılında Ahmed Cevdet Bey tarafından ilk sayısı piyasaya sürülerek yayın hayatına başlamıştır. İkdam gazetesi Türk basınının en uzun süreli günlük gazetelerinden biridir. 8 Mart 1910'a kadar 5557 sayı çıktıktan sonra 14 Mart 1910-25 Şubat 1912 tarihleri arasında 607 sayı olarak Yeni İkdam, 26 Şubat 1912-10 Ağustos 1912 arasında 166 sayı İktihâm, 10 Ağustos1912 yılında ise yeniden İkdam adıyla ve 5558 numara ile yayın hayatına devam etmiştir. İkdam gazetesi 31 Aralık 1928'de 11384 numaralı nüshası ile yayın hayatına son vermiştir. Böylece farklı adlar altında toplam12157 sayı yayınlanmış olan İkdam gazetesinde 1-31 Aralık 1928 tarihli sayıları (11354-11384) Latin alfabesi ile basılmıştır[44].

İkdam gazetesi daha çok fikir ve haber gazetesidir. Gazete, yayımlandığı dönemlerin siyasî, sosyal, edebî, tarihî ve kültürel değişimini yaşamış ve yansıtmıştır. "Siyasi, ilmî, ticari Türk gazetesi" olan İkdam, yayım süresince devrinin en önemli gazetesi olmayı başarmıştır. Gazetenin yurtdışı ve yurtiçinde muhabirleri olduğu için yurt ve dünya haberlerini sürekli neşredebilmiştir. Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlerle olan münasebetleri, imar ve bayındırlık çalışmaları, bulaşıcı ve salgın hastalıklar, okuyucu mektupları, hükümet erkânı ve sarayla ilgili haberler yayımlanmıştır. İkdam'da görülen yazılar faydalı ve öğreticidir. Gazete yerli ve yabancı basından alıntılar da yapmış ve bunu *müktesebat* başlığında yayımlamıştır. İlan kısmı ise genellikle gazetenin son sayfasındadır[45].

İkdam gazetesi yayımlanmaya başladığı zaman en ünlü kalem sahiplerini yazı kadrosunda toplamayı başarmıştır. Ahmed Rasim, Teodor Kasap, Hüseyin Gürpınar, Şinasi'nin oğlu Şinasi Hikmet bunlar arasındadır. Diğer yandan İkdam gazetesi Türkçülüğe ait eserlerin yayın aracı olduğu için başlığının altında "Siyasi Türk gazetesi" ibaresi yer almıştır[46].

İkinci Abdülhamid dönemi gazeteleri arasında önemli bir yeri olan ve yönetimle iyi geçinen İkdam'ın tirajı 15 bin civarındayken, bu rakam Meşrutiyetin yeniden ilanı günlerinde 40 bine kadar yükselmiştir. İkdam, İttihat ve Terakki iktidarı döneminde muhalefete geçtiği için Ahmed Cevdet 1909 yılında Avrupa'ya kaçmak zorunda kalmış ve yazılarını oradan göndermiştir[47]. İnuğur ise 1909 yılında Ahmed Cevdet'in tedavi amacıyla İsviçre'ye gittiğini ve orada on yıla yakın kalarak gazetesine "İsviçre Mektupları" adı altında yazılar gönderdiğini belirtmektedir[48]. Ancak bu sıralarda Ali Kemal'in[49] İkdam'ın başyazarı olması ve İttihat ve

[43] Devellioğlu, *a.g.e.,* s. 423.
[44] Nesimi Yazıcı, "İkdam", *TDVİA,* cilt: 22 Ankara 2000, s. 24.
[45] Sezai Balcı, *II. Meşrutiyet Döneminde İkdam Gazetesi (1908-1909),* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2000, s. 5.
[46] İnuğur, *a.g.e.,* s.285.
[47] Yazıcı, *a.g.m.,* s. 24.
[48] İnuğur, *a.g.e.,* s. 286.
[49] Ali Kemal 1867'de İstanbul Süleymaniye'de doğmuştur. Asıl adı Ali Rıza'dır. Babası muhafazakâr, çalışkan ve saltanata bağlılığıyla bilinen Mumcular Kâhyası Çankırılı Balmumcu Ahmet Efendi'dir. Ali Kemal, ilköğrenimini mahalle mektebinde gördükten sonra 1876'da Kaptanpaşa Rüştiyesi'ne devam etmiştir. Bu rüştiyenin 93 Harbi'nden dolayı kapatılması üzerine 1881'de Gülhane Askeri Rüştiyesi'ne girdiyse de buradan haşarılığı yüzünden kovulmuştur. Daha sonra Süleymaniye Camii'nde cami derslerine başlamıştır. Ardından Mülkiye Mektebine yatılı olarak kaydettirilen Ali Kemal, burada birçok önemli şahsiyetlerden dersler almıştır. Mizancı Murat bunların başında gelir. Mizancı Murat'la bu mektepte başlayan ilişkisi hayatının sonuna kadar devam etmiştir. Ali Kemal, yazı hayatına da Mülkiye'de başlamıştır. Kaleme aldıklarını Tercüman-ı Hakikat ve Saadet gibi dönemin önde gelen gazetelerinde yayımlatmıştır (1883). 1895 yılında Paris'e giden Ali Kemal'in, bu yıllarda hayatını idame ettirmekte zorlandığı ve durumunu düzeltmek amacıyla çareler aradığı bilinmektedir. Nihayet İkdam gazetesi ile anlaşıp uzun süre diğer bazı gazetelerle birlikte İkdam'a yazılar göndermiştir. Paris'te bulunduğu sırada Mülkiye'den hocası Mizancı Murat Bey'in Jön Türklerin lideri seçilmesi sebebiyle fiilen hareketin içinde yer almaya başlamıştır. Ancak, ser-hafiye Ahmet Celaleddin Paşa ile yakın temaslarda bulunmasının ortaya çıkması üzerine Jön Türklerin güvenini kaybetmiştir. Bk. Ebubekir Akkaymak, *Ali Kemal'in Kimliği ve Siyasi Faaliyetleri,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994, s. 41. Meşrutiyet'in yeniden ilanıyla beraber hükûmetin izniyle İstanbul'a dönen Ali Kemal, İstanbul'da hem İkdam gazetesinin başyazarlığını yapmış hem de Mekteb-i Mülkiye'de siyasî tarih, Darülfünunda'da Osmanlı tarihi okutmaya başlamıştır. Yeni kurulan Ahrar Fırkası

Terakki'yi eleştiren yazılar kaleme alması Ahmed Cevdet'in yurtdışına gitmesinde önemli bir etkendir. Bilindiği üzere İttihatçılar daha sonra iktidarlarını sağlamlaştıracaktır. Ahmed Cevdet durumunun vahametinden korkarak sağlığını bahane ederek yurtdışına gitmiş de olabilir.

II.v. Volkan (11 Aralık 1908-1909)

Volkan gazetesinin başyazarı ve sahibi olan Derviş Vahdetî (1870-1909)[50], gazetesindeki yazılarından dolayı 31 Mart Vak'asının baş sorumlusu olarak görülüp idam edilmiştir. Topuz, bu gazeteyi gerici olarak nitelendirmektedir[51].

Derviş Vahdeti başta Meşrutiyetin yeniden ilanıyla sağlanan serbest ortamdan faydalanarak yayım hayatına başlayan muhtelif gazeteler gibi bir gazete çıkarmak için saraydan yardım istese de yardım isteği reddedilmiştir. Çünkü saray onu tutarsız ve güvenilmez bir şahsiyet olarak görmüştür. Bunun üzerine Vahdetî kendi imkânlarıyla 11 Aralık 1908'de *Volkan* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Gazetenin muhtevası "İslâmcı, hürriyetçi ve insaniyetçi" olarak belirlenmiştir.

Volkan'ın basın hayatına girmesinden sonra henüz resmen kurulmamış olan İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti adında bir kuruluşu temsilen bazı kişiler Derviş Vahdetî'ye başvurarak bu gazetenin cemiyetin yayın organı olmasını önermiştir. Başlangıçta bu öneriyi kabul eden Vahdeti, Volkan gazetesinin 17 Şubat 1909 tarihli 48. sayısından itibaren başlığının altına, "İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti'nin mürevviç efkârıdır." ibaresini koyarak cemiyet nizamnâmesinin ilk on maddesini yayımlasa da kurucularla yaptığı sonraki görüşmelerde fikir ayrılığına girerek onlardan ayrılmıştır[52].

Derviş Vahdeti bu gazetede halkın dini duygularını sömürerek kışkırtıcı yazılar yayımlamış; İslâm ilkelerini program edindiklerini ilan etmiş; hatta Meclis'in kapatılmasını önermiştir. Kaleme aldığı yazılarında İttihat ve Terakki Cemiyetini açıkça eleştirmiş, devletin ileri gelenlerine yazdığı açık mektuplarda ahlakın bozulduğu ve dini inançların sarsıldığını ileri

mensubu olarak İkdam'da kaleme aldığı yazılarla İttihat ve Terakki Cemiyeti ile hükûmetlerinin aleyhinde kampanyalarda bulunmuştur. Bunun için Tanin yazarı Hüseyin Cahit ile çatışmaya girmiştir. Ali Kemal, 31 Mart Vak'asını takip eden günlerde İttihatçılar tarafından sorumlu tutularak idam edilmek korkusuyla Paris'e kaçmıştır. 1912'de İttihat ve Terakki iktidarı değişip genel af ilan edilince Ali Kemal, İstanbul'a dönerek İkdam'da ser-muharrir olarak yazmaya devam etmiştir. Ancak Babıali Baskını'ndan sonra Viyana'ya sürülmüştür. Milli Mücadele Dönemi'nde Ankara'ya muhalefet eden Ali Kemal 16 Kasım 1922'de trenle Ankara'ya gönderileceği sırada İzmit'te Nurettin Paşa'nın emriyle linç edilerek öldürülmüştür. Bk. Mustafa Uzun "Ali Kemal", *TDVİA,* cilt: 2, Ankara 1989, s. 405-407.

[50] Asıl adı Derviş olup Kıbrıs'ta Lefkoşe'de doğmuştur. Küçük yaşta okula başlayan Derviş, medreseye girerek Arapça ve fıkıh okumuştur. Babası kunduracı esnafından Ali Ağa'dır. Doğum tarihi belli değildir. Bk. Cemal Kutay, *31 Mart'ın 90. Yılında Laik Cumhuriyet Karşısında Derviş Vahdetiler Cephesi,* Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 315. Nakşibendî tarikatının müridi olan Derviş, Lefkoşe'deki Ayasofya Camii'nde müezzinliğe başlamıştır. 16 yaşındayken annesinin intihar etmesi ve 21 yaşındayken babasının ölümü hayatında derin izler bırakmıştır. Bk. Zekeriya Kurşun ve Kemal Kahraman, "Derviş Vahdetî", *TDVİA,* cilt: 9, Ankara 1994, s. 198. Berlin Antlaşması'yla (1878) Kıbrıs'ı idare etmeye başlayan İngilizler kendi kültürlerini buralarda yaymak için İngilizce kurslar açınca Vahdetî de Larnaka'da açılan İngilizce kursuna devam etmiştir. Bir süre sonra kursa devam eden öğrencilere kilisedeki vaazı dinleme mecburiyeti getirilince kurstan ayrılmıştır. Vahdeti, Jön Türklerin çıkardıkları *Hürriyet, Meşveret ve Mizân* gazetelerini gizli yoldan elde etmiş, okumuş ve okutmuştur. Bu durum tespit edilince yakalanmış ve sorgulanmıştır. Yeterince İngilizce öğrenen Vahdeti İngiliz yönetimine memur da olmuştur. 1900 başlarında İstanbul'a gelse de iş bulamayan Vahdeti, Dahiliye Nazırına ağır üsluplu bir dilekçe vermiştir. Daha sonra Muhacirler Dairesi'ne alınmış; görevinden memnun kalmayınca nazıra yeniden başvurmuş, düşüncesi yanlış yorumlanmış ve tutuklanmıştır. Diyarbakır'da üç buçuk yıl sürgün kalan Vahdetî daha sonra buradan kaçmış ancak kısa süre sonra yakalanmıştır. Diyarbakır'a yeniden getirilmiştir. Bu evrede Ziya Gökalp ile aynı devrede Şeyh Ahmet ile tanışmıştır. İlkinden aldığı felsefî kültürü, ikincisindeki tasavvufî görüşle birleştirmiş ve asıl adı Derviş iken Vahdeti mahlasını almıştır. Bk. Kutay, *a.g.e.,* s. 316. 31 Mart Vak'asından sonra Kıbrıslı Derviş Vahdeti 'nin Dersaadet'ten bir Rus vapuruyla kaçtığı ve İzmir'de ele geçirildiği R. 9 Nisan 1325/22 Nisan 1909 tarihli bir belgeden anlaşılmaktadır. Bk. BOA, ZB., 332/35. Volkan gazetesinde yazdığı yazılardan dolayı 31 Mart Vak'ası sorumluları arasında gösterilerek idam edilen Vahdeti'nin 31 Mart Vak'asındaki rolü üzerinde kaynaklarda muhtelif görüşler vardır. Vahdeti'nin 31 Mart Vak'asındaki rolü "III.v.Vak'aya Dair" bölümünde ayrıntılı olarak tartışılmıştır.

[51] Topuz, *a.g.e.,* s. 104.

[52] Kurşun ve Kahraman, *a.g.m., ,* s. 199.

sürmüştür[53]. Siyasî ortamın iyice gerginleşmesinin ardından 31 Mart Vak'ası patlak vermiş ve olayları başlatan askerlerin, İttihâd-ı Muhammedî Cemiyetinin bayraklarını taşıması dikkatleri Vahdeti üzerine çekmiştir. Bu olaydan kısa bir süre sonra Volkan gazetesi 31 Mart Vak'asında rolü olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır.

II.vı. Servet-i Fünûn Mecmuası ve Gazetesi (27 Mart 1891-26 Mayıs 1944)

Farklı tarihlerde mecmua ve günlük gazete tarzında çıkarılan bir yayındır. İkinci Abdülhamid'in saltanat yılları gazetelere nazaran dergilerin daha çok önem kazandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde devleti idare edenler, dergileri gazetelerden daha az tehlikeli görmekteydiler. Bu süreçte yayımlanan en önemli dergi, ilk sayısını 27 Mart 1891'de yayımlayan Servet-i Fünûn'dur. Derginin kurucusu Ahmed İhsan Tokgöz (1868-1942)'dür[54]. Dergi ilk başlarda, ilmi ve teknik gelişmeleri içeren yazılara ağırlık vermiştir. Dergi Ahmed İhsan'ın kurduğu Servet-i Fünûn Matbaasında basılmıştır.

Ahmed İhsan, Servet-i Fünûn dergisinde Halit Ziya, Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin Süleyman Nazif gibi ünlü yazarları toplamıştır[55]. Avrupa resimli dergileri kalitesinde bir yayım yapmak arzusunda olan dergi sultandan maddi yardım görmüş, yeni makinalar ve ustalar getirmiştir. Böylece 1893 Chicago Uluslararası Fuarı'nda ödül kazanacak bir kaliteye ulaşmıştır. Muhteva olarak önceleri aile, moda ve şiir dergisi iken Halit Ziya, Tevfik Fikret ve Recâizade'nin de katılımıyla sanat ve düşünce yayımı niteliği kazanmış ve Edebiyat-ı Cedide adı verilen akımı başlatmıştır[56]. Dergi zaman zaman günlük gazete gibi yayımlamıştır. Bu çalışmada gazete nüshaları kullanılmıştır. 27 Temmuz 1908'de Servet-i Fünûn günlük yayımlanmaya başlamıştır. Belli bir süre haftalık olarak yayımlanan Servet-i Fünûn, 22 Temmuz 1910'da yeniden günlük hale gelmiştir. Ancak bu çoşkun günler uzun sürmemiş; gazete alanların sayısı da gün geçtikçe azalınca, Servet-i Fünûn da zarar etmeye başlamıştır. Bunun üzerine Ahmed İhsan Tokgöz günlük Servet-i Fünûn'u kapatmış ve tekrar haftalık olarak takviyeye karar vermiştir. 31 Mart Vak'asında *Tanin* ve *Şûrayı Ümmet* gazeteleri tahrip edilmiş olduğu halde İttihatçı olmayan Ahmed İhsan'ın basımevi tahrip edilmekten kurtulmuştur[57].

II.vıı. Şehbal (14 Mart 1909-23 Temmuz 1914)

Kelime anlamı *kuşkanadının en uzun tüyü*[58] anlamına gelen Şehbal, ayda bir yayımlanan resimli, edebî ve siyâsî bir mecmuadır. Mecmuanın sahibi Hüseyin Sadeddin Arel olup idare müdürü Jack Sayabalyan'dır[59]. Şehbal, Eylül 1909 ile Şubat 1913 tarihleri arasında toplam 51 sayı yayımlanmıştır. Bu mecmuanın çıkış gayesi, halkı her konuda bilgilendirip haberdar etmek, geniş bir kesime hitap etmek ve bu kesimi gazete ve dergi okumaya sevk etmektir. Ayrıca derginin resimli olarak çıkmasındaki maksat, dergiyi daha cazip bir hale getirerek okuyucunun gözüne de hitap etmek, ilgisini artırmaktır[60].

---

[53] İnuğur, *a.g.e.,* s. 312.
[54] Bk. Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım (1888-1914),* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul. 2012.
[55] İnuğur, *a.g.e.,* s. 287.
[56] Koloğlu, *a.g.e.,* s. 46-47.
[57] İnuğur, *a.g.e.,* s. 289. Bu araştırmayı yaptığımız sırada, Servet-i Fünûn'un 30 Mart 1909 ve 267 numaralı nüshası ile 19 Nisan 1909 tarih ve 268 numaralı nüshası arasında bir boşluk tespit ettik. Servet-i Fünun gazetesinin saldırıya uğradığına dair dönemin matbuatında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 267 ve 268. sayılar arasında 20 günlük bir fark var. Bu da söz konusu tarihte derginin aylık yayımlanmış olabileceğini düşündürtmektedir.
[58] Devellioğlu, *a.g.e.,* s. 984.
[59] Ahmet Ölmez, *Şehbâl Mecmuası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 1988, s. 17.
[60] Yunus Emre Tekinsoy, *Balkan Harpleri Esnasında Osmanlı Kamuoyu (1912-1913),* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, s. 6.

II.vıı. Resimli Kitap (Şubat 1908-1913)

Resimli Kitap dergisi İstanbul'da Şubat 1908 ile 1913 tarihleri arasında 51 sayı olarak yayımlanmıştır. İlk resimli dergilerden olan Resimli Kitap aylık olarak neşredilmiştir. Ubeydullah Esat ve Faik Sabri derginin çıkmasında önemli bir paya sahiptir[61].

Resimli Kitap dergisinin maksadı, toplumu her konuda haberdar edip bilgilendirmektir. Resimli Kitap'ın bir hedefi de geniş kitlelere seslenerek, onları gazete ve dergi okumaya sevk etmektir. Ayrıca resimli olarak neşredilmesindeki amaç, dergiyi daha cazip bir hale getirerek okuyucunun gözüne hitap ederek ilgisini artırmaktır. Ayrıca dergi topluma her konuda tercüman olmayı da gayeleri arasına koymuştur. Bunu yaparken de gerçeklerin tercümanı olmayı ilke edinmiş ve belli bir seviye takip edilerek yayımlanmıştır[62]. Süleyman Nazif, İbrahim Alaattin Bey derginin başyazarlığını yapmıştır. Ayrıca Abdülhak Hamit Tarhan, Ahmed Rasim, Recaizade Mahmut Ekrem, Refik Halit Bey gibi ünlü simalar da şiirleri, hikâyeleri ve yazılarıyla bu dergiye katkıda bulunmuştur[63].

III. 31 Mart Vak'ası Öncesi ve Sonrası İstanbul Basını

31 Mart Vak'ası öncesinde İstanbul'daki hizipleşme yukarıda süreli yayımları tanıttığımız bölümde de gösterildiği gibi basına da yansıyan bir durumdur. Olaydan çok daha önce basında çıkan karşılıklı sert yazılar halkı yönlendirme ve tahrik etmede önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte, bu yazıda olayın çok öncesi değil de sıcak anlarının yaklaştığı bir hafta öncesi ve bir hafta sonrasına bakılarak olaya yakın süreçte basının üstlendiği rol başyazarların kaleminden çıkan yazılara bakılarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Yazılarda görüldüğü kadarıyla olay öncesinde gergin ortam gazeteleri daha dikkatli yazmaya sevk etmiş, hatta gazeteler sayfalarının büyük bir kısmını iç meselelerden ziyade dış meselelere ayırmıştır. Ne var ki, bazı sayılarda olaya dair izler bulmak mümkündür. Aşağıda gazete başyazarlarının yazıları ele aldıkları konulara göre tasnif edilmiş ve bu şekilde olayın sıcaklığında başyazarların tutumu gösterilmeye çalışılmıştır. Başyazarların söz konusu zaman diliminde ilgilendikleri konular arasında Meşrutiyetin İlanı, Siyasi Partiler, Ordu gibi konulara yoğunlaşmaktadır. Gergin ortam içerisinde 6 Nisan 1909'da meydana gelen Serbesti Gazetesi yazarı Hasan Fehmi Bey'in cinayeti de başyazarların gündemini belirleyen önemli konular arasında yer almaktadır.

III.ı. Meşrutiyetin Yeniden İlanı

Birinci Jön Türk hareketi 1865-1878 yıllarını kapsamaktadır. 1889 yılında Askeri Tıbbıye'de temelleri atılan İkinci Jön Türk hareketi senelerce yurtdışında propaganda yoluyla İkinci Abdülhamid'e muhalefet etmiş, ancak istekleri konusunda bir ilerleme sağlayamamışlardı. Selanik'te 1906 yılında kurulan "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin faaliyete geçmesinden çok kısa bir süre sonra Padişah'a, Meşrutiyeti yeniden ilan ettirip anayasanın yürürlüğe tekrar konulmasını kabul ettirecek bir güce sahip olabilmesi dikkat çeken noktaların başında gelmektedir[64]. 1908 Haziran'ındaki Meşrutiyeti yeniden ilan ettirme hareketi, Makedonya'daki askeri ayaklanma ile başlamıştır. Bu ayaklanmanın arkasında, gizli bir örgütlenme olan İttihat ve Terakki Cemiyeti yer almıştır[65].

1861'de yayım hayatına başlayan ilk özel gazete Tercümân-ı Ahvâl, Türk fikir ve siyaset hayatında devrimsel bir olaydır. O zaman ilk kapsamlı Garplılaşma teorisi, özel gazetelerde

[61] Rasim Ustaoğlu, *Resimli Kitap (1324/1908-1329/1913) ve Resimli Gazete (1339/1923-1929)'nin Dil Edebiyat ve Kültür Yazılarının Sistematik İndeksi,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, s. V.
[62] Tekinsoy, *a.g.t.,* s.363.
[63] Ustaoğlu, *a.g.t.,* s. VII.
[64] Bilgin Çelik, "Jön Türk Devrimi ve Balkanlar: Bölgenin Devrime ve Devrim Sonrası Siyasi Gelişmelere Etkileri", *100. Yılında Jön Türk Devrimi,* (Ed. Sina Akşin ve Sarp Balcı Barış Ünlü), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 509.
[65] Feroz Ahmad, "Jön Türk Dönemi (1908-1918) İle ilgili Değerlendirmeler", *100. Yılında Jön Türk Devrimi,* (Ed. Sina Akşin ve Sarp Balcı Barış Ünlü), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 25-26.

tartışma konusu olmuştur (Namık Kemal, Ziya Paşa, Şinasi). İlk kez bu sayede geleceğe ait siyasi akımlar billurlaşmış, keskinleşmiştir. Batı düşüncesini ve memleketin durumunu öğrenen ve bu durumdan kurtulmak isteyen bir kamuoyu oluşmuştur. Şinasi, Meşrutiyet'in temelini gazetesinde şöyle ilan ediyordu: Bildirir haddini sultana senin kanunun[66]. Bu söz, Gazetenin Osmanlı kamuoyunda ne kadar etkin olmaya başladığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. İkinci Meşrutiyet döneminde gazetelerin Osmanlı kamuoyunu yönlendirme kabiliyeti daha da artmıştır. İkinci Meşrutiyet dönemi etkin kalemşörlerinden olan Hüseyin Cahit Yalçın, Meşrutiyet'in ilanını coşkuyla karşılamıştır.

Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin gazetesinde kaleme aldığı yazılarda çoğunlukla politikalarını savunduğu İttihat ve Terakki Cemiyetini destekleyen yazılara imza atmıştır. Bu türde yazıları 31 Mart Vak'asından çok önce ve çok sonra da kaleme almıştır. Bu bağlamda, kendisi Meşrutiyetin İlanını büyük bir heyecanla karşılamış; bazı karşıt görüşlerin rahatsızlık duyduğu Avcı Taburlarının İstanbul'daki varlığını meşru ve olumlu görmüş ve ayrıca 31 Mart Vak'asını başlatan zihniyete karşı duran yazılarıyla dikkat çekmiştir.

Meşrutiyet'in yeniden ilanıyla beraber kendisiyle aynı doğrultuda düşünen diğer pek çok insan gibi Hüseyin Cahit Yalçın da heyecanlanmış ve oluşan coşku ve duygusunu 15 Ağustos 1908 tarihinde Tanin Gazetesinde yayımlanan *Vezâ'if-i Hükûmete Müdâhale* başlıklı başyazısında hürriyet olgusunu lirik bir anlatımla dile getirmiş ve ortaya çıkan serbestlik ortamını şu cümlelerle değerlendirmiştir: "Daha dün hürriyetin ilk verdiği serbestlik dakikaları içinde idik; hatta lügât kitâblarımızda bile göremediğimiz bu kelime ahlâk ve vicdânın ma'neviyâtın gıdasıdır. Mahrûm olduğumuz bu gıdaya birden bire na'il olunca istihsâl ettiğimiz bu hakkın ciddiyetinden kendimizden şüphe ediyormuşuz gibi, kendi kendimizi iknâ edercesine muttasıl haykırıyorduk: Yaşa hürriyet!.. Bu mübârek kelimeyi söyledikce üzerimizden otuz senelik istibdâdın yığdığı miskinlik gidiyor: Başka bir âdem her bir memleketin her bir sahibi oluyorduk. Kendi kendimize mâlik oluyorduk…[67]" Yalçın, Meşrutiyet'in ilanı sonrasında yaşadığı sevinci aynı yazıda şu sözlerle yazıya dökmüş ve bu yeni gelişmenin halk üzerinde bıraktığı etkiyi ve hürriyet kavramının yaşamasına olan inancını heyecan dolu bir üslupta ortaya koymuştur: "Sokaklardan akın akın âlâylar geçiyor; genç ihtiyar, kadın erkek, herkes 'Yaşasın hürriyet!' avâzeleriyle insân sıfâtına istihkâkını i'lân idiyordu. Bütün bu millet bayramına bin kalb ve rûh ile iştirâk iderken kendi kendime 'Hürrîyet acaba nasıl yaşar!' Sâde nümâyişler, sâde temenniler ve hürrîyeti yaşatmaya kifâyet ider mi?" diye düşünüyorum.[68]"

Sabah gazetesi 31 Mart Vak'asını incelediğimiz zaman aralığında pek tarafgir gözükmemektedir. Ancak o dönemlerde Meşrutiyet taraftarlarınca Hürriyet Kahramanı olarak anılan Niyazi Bey'in gazetelerini ziyaretlerini şu başlıkla duyurmuştur: *"Kahramân-ı Hürriyet Niyâzi Bey Matbaamızı Ziyaretleri.[69]"* 1905 Rus Devrimi (ve başarısızlığı) ile 1908'de Meşrutiyeti içeren yazıyı Diran Kelekyan *"Rusya'da ve Bizde Mutlâkiyet ve Meşrûtiyet"[70]* başlığıyla kaleme almıştır.

İttihat ve Terakki taraftarı Tanin Gazetesi'nin hürriyete sıkı sıkıya sarıldığı bir dönemde bazı gazeteler oluşan hürriyet ortamına şüpheyle yanaşmış ve bu hürriyet ortamında gazetelerin yazdığı yazılara pek müdahale edilmemesinin sebeplerinin araştırılmaya değer olduğunu vurgulamıştır. Bu konuda Tercümân-ı Hakîkat başyazarlarından Hüseyin Kazım, 3 Nisan 1909'da yayımlanan *Pâyitaht* başlıklı başyazısında Meşrutiyetin yeniden ilanı sonrası durum ve sansür hakkında şunları kaleme almış ve sansür konusundaki hareketsizlik hususunda şu kuşkulu cümleleri kurmuştur: "Makhûr-ı sânsürün ancak filan sokakda kaldırımı yokdur. Sûretinde hitâb ittirebildiği şehremâneti gözümüzü, kalbimizi açtığımız On Temmuz'dan beri

[66] Halil İnalcık, "II. Meşrutiyet: Anayasa Rejimi Geliyor, Cumhuriyet Yolu Açılıyor", *100. Yılında Jön Türk Devrimi,* (Ed. Sina Akşin ve Sarp Balcı Barış Ünlü), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 5.
[67] Hüseyin Cahit, "Vezâif-i Hükûmete Müdâhele", *Tanin,* 15 Ağustos 1908 (2 Ağustos 1324), no. 15, sene. 1.
[68] Hüseyin Cahit, "Vezâif-i Hükûmete Müdâhele", *Tanin,* 15 Ağustos 1908 (2 Ağustos 1324), no. 15, s. 1.
[69] "Kahramân-ı Hürriyet Niyâzi Bey Matbaamızı Ziyaretleri", *Sabah,* 1 Mayıs 1909 (18 Nisan 1325), no. 7029.
[70] Diran Kelekyan "Rusya'da ve Bizde Mutlâkiyet ve Meşrûtiyet*", Sabah,* 06 Nisan 1909 (24 Mart 1325), no. 7015.

müsâid-i imkân derecesinde hiç bir şey yapılmamakla müttehim olsa bile bunun esbâbını da araşdırmak lâzımdır"[71].

Servet-i Fünûn Mecmuası Meşrutiyetin ilanıyla ilgili halkın çeşitli kesimlerini hürriyet ve meşrutiyet kavramlarını ağzına alamayacak kadar aciz bulanlar varken kendilerinin memleketi selamete kavuşturacak bu kavrama sahip çıktıklarını dile getirmektedir. Şüphesiz yazının 19 Nisan tarihine ait ve 31 Mart Olayının bastırıldığı bir zamanda yazılması Servet-i Fünun'un bu tarz bir yazı yazmasında önemli bir paya sahiptir. Zira, Servet-i Fünûn gazetesi, bu süreçte daha çok dış politika ağırlıklı haberler yayımlamıştır. Enver Bey ile beraber Hürriyet Kahramanı ilan edilen Resneli Niyazi haberini; 19 Nisan 1909 tarihli nüshasında Resneli Niyazi Bey'in fotoğrafını baş sayfada verip altına *Daima Kahraman-ı Hürriyet Niyazi Bey (Niyazi Bey bu def'a da hürriyeti müdâfaa için Çatalca'ya gelmiştir.)* notunu düşmüştür. *Halimiz* adlı başyazısında da: "İstanbul'da "hürrîyet" ve "meşrûtiyet" sözlerinin kimse ağzına alamazken ve bu bâbda alıcak teşebbüsâtı ihbâr itmeği vesile-i 'azimet bilenler elinde bütün halk zebûn bulunurken "Servet-i Fünûn" vatan-ı mukaddesi sâhil-i selâmete çıkaracak olan Kânûn-ı Esâsi'nin memlekette i'lân ve te'essüs-i hidmet itmek içün İttihâd ve Terakkî Cem'iyetinden olan davete icâb etmiş ve binâ-en-'aleyh önümüzde i'lân-ı hürrîyetde her dürlü tehlikeyi göze alarak ilâ kaderü'l-istita'a ifâ-yı hidmet iylemişdir."[72] demiştir.

III.ıı Siyasi Partilerin Durumu

İkinci Meşrutiyetin yeniden ilanını izleyen ilk yıllarda -1908/1909- İttihat ve Terakki Cemiyeti rakipsizdir. Tek rakibi olarak sayılan Ahrar Fırkası seçimlerde başarılı olamayınca İttihatçılar Mebusan Meclisi içinde de büyük bir çoğunluk oluşturmuşlardır. İttihatçıların karşısında Ahrar Fırkasından başka küçük partiler ve cemiyetler kurulmuştur: Fedakâran-ı Millet Cemiyeti, Osmanlı Demokrat Fırkası, İttihad-ı Muhammedi Fırkası, Islâhat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası, Ahali Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası adlarını taşıyan bu küçük siyasi oluşumlar etnik grupların mebuslarınca desteklendikleri halde etkin bir muhalefet oluşturamamışlardır. İncelediğimiz dönemde, ele aldığımız gazetelerde de karşımıza sadece Ahrâr Fırkası ve İttihadi Muhammedi Fırkası -Volkan gazetesi yayın organı olduğu için- ile ilgili yazılara daha çok rastlanılmıştır. Bu iki partinin özelliği İttihat ve Terakki Cemiyetine muhalif olmalarıdır. 1911 yılına kadar zayıf bir muhalefetle uğraşan İttihatçılar için 1911 yılı önemli bir dönemeçtir. Bu yılın sonlarına doğru gerçek anlamda muhalefetin temsilcisi olarak "Hürriyet ve İtilâf Fırkası[73]" kurulmuştur[74].

Hüseyin Cahit Yalçın'ın 23 Mart 1909 tarihli ve *Hükûmet ve Cem'iyet* başlıklı başyazısı bu görüşü fazlasıyla destekler niteliktedir: "İttihâd ve Terakkî Cem'iyeti aleyhinde birçok şeyler söylendiği görülüb duruyor. Bunların ne maksadla ortaya çıkarıldığını bugün bir kere daha düşünmeyelim. İşin içinde ne gibi emeller icrâ-yı te'sîr itdiği artık herkesçe anlaşılmış olduğundan emîn bulunduğumuz için zâten ma'lûm olan bu bahsi[ni] tazelemekde bir fâ'ide göremeyiz. Yalnız cem'iyet aleyhinde idâre-i kelâm idenlerin makâsıdı ma'lûm olmakla söyledikleri sözlerin mahzân yokdur."[75]

Yalçın, 28 Mart 1909 tarihli başyazısında, birbirlerine rakip olan Ahrar Fırkası ile İttihatçıları bir başlık altında buluşturmuştur: *İttihâd ve Terakkî Cem'iyeti ve Ahrâr Fırkası.* Yazıdan anlaşıldığı kadarıyla Ahmed Rıza, askeri erkân şerefine verilen ziyafette bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmanın üzerinden birkaç gün geçtikten sonra Ahrâr Fırkası konuşmasında yer alan *hainler* kelimesini kendisine karşı söylediğini düşünmüş ve bu kelime taraflar arasında

[71] Hüseyin Kazım, "Pâyitaht", *Tercümân-ı Hakîkat,* 3 Nisan 1909 (21 Mart 1325), no. 10054.
[72] "Halimiz", *Servet-i Fünûn,* 19 Nisan 1909 (6 Nisan 1325) no. 268, sene: 18.
[73] Geniş bilgi için bk. Ali Birinci, Hürriyet ve İtilâf Fırkası II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990.
[74] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 1 İkinci Meşrutiyet Dönemi,* İletişim Yayınları 1. Baskı, İstanbul 1998, s. 45.
[75] Hüseyin Cahit, "Hükûmet ve Cem'iyyet", *Tanin,* 23 Mart 1909 (10 Mart 1325), no. 231, sene: 1.

gerilimi artırmıştır. Yalçın, taraflar arasındaki gerilimin azaltılmasını istemiş ve yazısına şu cümlelerle devam etmiştir: "İttihâd ve Terakkî Fırkası'yla Ahrâr Fırkası arasında te'mîn-i it[i]lâf içün bir tarafdan müzâkere haberleri deverân iderken bir vâkı'a bu iki fırkanın birbirlerine karşı ahz itmiş oldukları mevki' ta'yinine hidmet itdi. Memleketimizin hâdisât-ı mühimmesi hakkında günü gününe sedâ-yı vicdânını yazan bir kalem içün bu vâk'ayı sükût geçmek kâbil olamaz."[76].

Yalçın ileri görüşlü bir gazeteci olarak 31 Mart Vak'asında gelinecek durumu neredeyse bir hafta öncesinden tahmin etmiştir. *Meclis-i Mebusân ve Matbû'ât* adlı 6 Nisan 1909 tarihli başyazısında partiler arası kavgalara dikkat çekerek: "Gazeteleri bir müddetten beri biraz dikkat ile ta'kîb idenler fırka münâza'âtı nâmı altında saklayan şahsiyât gürültülerinin pek garîb ve memlekete pek zararlı bir cereyân olmağa başladığını anlamakda güçlük çekmezler." demiştir[77].

31 Mart Vak'asının tahrikçilerinden birisi olarak görülen Volkan, muhalefetin İslâmcı kanadını temsil etmiştir ki sıkça şeriat ile ilgili yazılara yer vermiştir. Ancak, Volkan'ın kendisine rakip gördüğü İttihad ve Terakki'yi öven yazısı da dikkat çekicidir. *İttihâd ve Terakkî Cem'iyeti* başlığını taşıyan başyazı 22 Mart 1909 tarihinde yayımlanmıştır. Yazıda şu cümleler önemlidir: "Koskoca bir inkılâb-ı kebîr meydana getiren cem'iyet[in] kavî esâslarla mü'esses olduğuna iştibâh idilemez. Öyle bir esâslı cem'iyetin perişân olmasını hiçbir vicdân ârzû itmez. Bu cem'iyet a'zâları meyânında kâr-agâh vatanperver adamlar bulunduğunu hiç bir sâhib-i 'akl ve iz'ân inkâr idemez"[78]. İlk sayfadaki bu başyazı İttihat ve Terakki'yi över görünürken arka sayfadaki bir haber Avcı Taburlarını ve onların İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı olmasını şu sözlerle eleştirmektedir: "Bir müddetten beri vâsıl-ı sem' te'essüf olan bir şey var ise o da 'askerimizin İttihâd ve Terakkî Cem'iyetine münkâd olduğu âvâzeleridir. Bâ-husûs en ziyâde lisânda deverân iden Avcı Taburudur. Bu nasıl fikr-i fâsid, bu nasıl 'akl-ı kâsid! Ancak ehl-i iz'ân ve sâhib-i basîret ve kiyâset olanlarca mechûl değildir ki 'asker hiç bir vakt hiç bir cem'iyete merbût olamaz. Olmasını mesleğine âslâ yakıştıramaz çünkü metbû'-ı müfehhimi olan devletden yüz döndürecek olursa devleti teşkil iden millet; 'askeri perverde itmekten îrâz eyler fakat lâzım-ı gayr-ı müfârık bulunan 'askerle milleti yektir"[79].

İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin sesi kabul edilen Volkan gazetesinde yazı yazanlar söz konusu dönemde sık sık tehdit edilmiştir. 31 Mart Vak'asından önce de 8 Nisan 1909 tarihli nüshalarında kendilerine yönelik tehdit başyazıya taşınmıştır. İlk sayfada *"İttihâd-ı Muhammedi Cem'iyyeti- Lâ Türki Gazetesi ve Bir Zâbit Tehditnâmesi*[80] başyazısı, ikinci sayfada *Tehditnânemin Sûreti* ve bunlara verilen cevaplar yayımlanmıştır.

İttihat ve Terakki'yle zıt bir çizgide duran Ahrar Fırkası hakkında bu dönemde Servet-i Fünun'da bir yazı kaleme alınmıştır. Servet-i Fünûn'da yayımlanan *Fırka-i Ahrâr* başyazısında Ahmed İhsan partiler arası çekişmenin vatana zarar verdiğini, sürecin bu haliyle devam etmesi durumunda vatanın da elden çıkabileceğini vurgulamaktadır. Bir ay hava değişimi yaparak daha sonra İstanbul'a geri döndüğünü belirten yazar geri dönüşünde karşılaştığı manzarayı şu cümlelerle anlatmıştır: "Arada vatana yazık oluyor!! ….Temmuz İnkılâbıyla bizi sermest-i gurûr iden İstanbul'u iki üç gündür yakından tedkîk idince pek müte'essir oldum. Beni derin ye's istilâ eyledi. İşte korktuğumuz nifâk ve garezkârî!! Hem olanca şiddetiyle hüküm-fermâ… fakat hayf bu arada vatana yazık oluyor ve belki bu defa elden de gidebilecek...."[81].

[76] Hüseyin Cahit Yalçın, "İttihâd ve Terakkî Cem'iyyeti ve Ahrâr Fırkası", *Tanin,* 28 Mart 1909 (15 Mart 1325), no: 236, sene:1.
[77] Hüseyin Cahit Yalçın, "Meclis-i Mebusân ve Matbûât*" Tanin,* 6 Nisan 1909 (23 Mart 1325), no: 245, sene: 1.
[78] İttihâd ve Terakkî Cem'iyyeti, *Volkan,* 22 Mart 1909 (9 Mart 1325), no. 81, sene: 1.
[79] "Millet, 'Asker", *Volkan,* 22 Mart 1909 (9 Mart 1325), no. 81, sene: 1.
[80] İttihâd-ı Muhammedi Cem'iyyeti- Lâtürki Gazetesi ve Bir Zâbit Tehditnâmesi" ve "Tehditnânemin Sûreti", *Volkan,* 8 Nisan 1909 (26 Mart 1325), no. 98, sene: 1.
[81] Ahmet İhsan, "Ahrâr Fırkası", *Servet-i Fünûn,* 28 Mart 1909 (15 Mart 1325), no. 265, sene: 18.

III.ıı. Ordu Hakkında

İkinci Meşrutiyeti ilan ettiren kadro, sınıfsal tabanını ve yöneticilerini daha çok okumuş orta sınıf mensupları arasında bulmuştur. Bu kadrolar içinde ordu mensupları önemli bir yer tutmuş; nitekim Meşrutiyeti zamanın silahlı kuvvetleri ilan ettirmiştir. İttihat ve Terakki'nin az sayıda sivil üyesine karşın subay üyesi çoktu. İlk on üyesinden sekizi askerdir. And içme töreni (tahlif) askeri usullere göre yapılıyordu ve örgütlenme askeri bir disipline bağlıydı[82]. Dolayısıyla, meşrutiyetin ilk yıllarında askeriyenin büyük bir çoğunluğunu kontrol eden İttihatçıların karşısında muhalif olarak siviller –fırkalar, gazeteler- vardı. Bu dönemde ve 31 Mart Vak'asında İttihatçılara karşı Ordu içerisinde muhalefet olsa da bu muhalefet oldukça zayıftır.

31 Mart Vak'asını çıkmasında ve bastırılmasında ordu içerisindeki hizipleşmenin de etkisi vardır. Dolayısıyla bu süreçte askeriye ile ilgili birçok yazı kaleme alınmıştır. Özellikle Tanin başyazarı, Hüseyin Cahit Yalçın'ın askeriyeyi destekler nitelikte birçok yazılar kaleme alması dikkat çekicidir. *"Meşrutiyet'in Gözcüsü"* olarak görülen ve 31 Mart Olayından önce Rumeli'den İstanbul'a getirilen Avcı Taburları, İttihat Terakki ve muhalifleri arasında şiddetli tartışmalara yol açmıştır. Hüseyin Cahit, Avcı Taburlarının İstanbul'da bulunmasının gerekliliğine ve önemine dikkat çekerek 12 Şubat 1909 tarihli Tanin'de *Tebdîl-i Vükelâ* başlığını taşıyan yazısında şunları söylemiştir: "Avcı Taburları Meşrûtîyetin ilk aylarından i'tibâren bir hareket-i irticâ'iye vukû'undan endişe idildiği zamanlarda kalblere bir hiss-i emniyet virmek ve icâbında Meşrûtîyeti müdafa'a itmek üzere Rumeli'den getirilmiş kahramânlardır. Bunlar idâre-i cedîdenin timsâl-i kuvvet ve azameti gibi duruyor. Avcı Taburları efrâdı bugün İstanbul'un neresinde isbât-ı vücûd itseler derhâl kalblere bir hiss-i inşirâh ve i'timâd geliyor. Avcı Taburları hürrîyet istirdâd iden Rumeli Ordusunun cüz'ü olmak i'tibâriyle şehrimiz âhâlisi nazarında bütün hürmet ve muhabbetle kabûl idilmekdedir. Hatta ecânib bile onlara karşı bir za'af-ı kalb hissederek onları Meşrûtîyet ve hürrîyet muhâfızı birer kahramân sûretinde görmektedirler"[83].

Hüseyin Cahit, *On Temmuz* başlığını taşıyan 23 Temmuz 1909 tarihli başyazısında Harekat Ordusu'nun, 31 Mart Vak'asını bastırmasından duyduğu memnuniyeti ve 31 Mart Vak'asının bir irtica eylemi olduğunu şöyle dile getirmiştir: "…Makedonya'da bir şeyler hâzırlandığı bir dereceye kadar herkesin ma'lûmu idi. Fakat hiç kimse idâre-i zâlime-i Hamidîye'nin bu kadar yakın bir zamanda bu kadar kolaylıkla zîr ve zîr olacağını zann itmiyordu. Umûmun ümid ve tahmini hilâfına olarak bu hareket-i tarihiye vukû'a gelince bütün inzâr-ı dikkat şu inkılâbı hâzırlayan fedâkâr hamiyetli erbâb-ı himmete teveccüh itdi…Nihâyet 31 Mart hâdise-i irticâ'iyyesi bir itilâf-ı nahs-aver ile ortalığı mezâlim bir irticâ' bulutu içinde bıraktı. Fakat düşmanların bir devre-i isnâd ve iftirâ zarfında yere serdik zann itdikleri muhterem cem'iyet yine varlığını gösterdi. Hürriyet Ordusu tekrar bu millete hayat-bahş oldu…"[84].

Yalçın, 30 Mart 1909 tarihinde Tanin'de yayımlanan başyazısına *Osmanlı Ordusu* başlığını atmıştır. Yazısında *10 Temmuz*[85] için çok çarpıcı açıklamalarda bulunmuştur. Bu yazıda "Dünyanın en büyük muzafferiyetleri tahmînler idilsün, en şerefli gâlibiyetler göz önüne

[82] Taner Timur, "Uluslaşma Süreci, İttihatçılık ve Devrim", *100. Yılında Jön Türk Devrimi,* (Ed. Sina Akşin ve Sarp Balcı Barış Ünlü), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 53-54.
[83] Hüseyin Cahit Yalçın, "Tebdil-i Vükelâ", *Tanin,* 12 Şubat 1909 (Kânûn-ı Sâni 1324), no: 192, sene: 1.; Muhammet Emin Çayçi, *Osmanlı Basınında 31 Mart Olayı,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2009, s. 100.
[84] Hüseyin Cahit Yalçın, "10 Temmuz", *Tanin,* 23 Temmuz 1909 (10 Temmuz 1325), no: 320, sene:1.
[85] Meşrutiyetin yeniden ilanı Miladi 23 Temmuz 1908 tarihine denk gelmektedir. Rumi-Miladı Takvim farkından dolayı arada 13 günlük fark bulunduğu için Rumi Takvime göre bu 10 Temmuz 1325 tarihine tekabül etmektedir. Bundan dolayıdır ki döneminde Meşrutiyetin ikinci kez ilanına *10 Temmuz İnkılâbı* denmektedir.[Bildiri yazarlarının notu].

getirilsün. Osmânlı Ordusunun 10 Temmuz inkılâbıyla ahrâr ittiği şan ve şeref bunların hiç birinden aşağı kalmaz. Hatta bir nokta-i nazardan daha galibdir bile."[86].

Hüseyin Cahit'in 18 Mayıs 1909'da *Yeni Devr* başlığını attığı yazısında 31 Mart Vak'asının bastırılması coşkun bir dille anlatılmış ve Hareket Ordusu için Hürriyet Ordusu tanımlaması yapılmış ve bu ordu aracılığıyla İstanbul'un yeniden feth edildiği yakıştırması yapılmıştır. Yazı, olay sonrası yeni bir devrin başladığını şu kelimelerle dile getirmiştir: "Hürriyet Ordusu'nun İstanbul'u feth etmiş ve Abdülhamid hal' olunması ile Türkiye için yeni bir devr başlamak iktizâ idiyor"[87].

31 Mart Vak'asından üç gün sonra yayımlanan gazetenin ilk sayfasında yer alan *Beyânnâme* başlıklı yazı, askere ve hükûmete seslenerek bu süreçte özellikle hükümete yapılacak değişiklikler için tavsiyelerini şu sözlerle sıralamaktadır: "Evlâd-ı vatan olan efrâd-ı 'asker: Osmâniye zâten birkaç günden beri efkâr-ı umûmiye hiss olunan asâr-ı şikâyâta şeri'at-ı mutahhar: muhammediye tamam-i tevessül talebini ve hidemât ve intizâmât-ı müteallık ba'z metalib ve şikayat-ı mutahara-i muhammediye tamamı tevessül talebini ve hidmât ve intizâmât-ı 'askeriyeye müteallik ba'z metâlib ve şikâyât-ı mahsûsalarını terdîf iderek bunların is'âfını ve cümleye ümmet-i bahş olacak bir Sadr-ı a'zam ve Harbiye Nâzırı'nın ta'yîniyle hey'et-i vükelânın tecdîd ve teşkîlî lüzûmunu ve her hâlde ve kârda idâre-i umûr-ı devlet için ahkâm-ı atika-i şer'iyyenin destûr-ı i'zâm ittihâzını…"[88]

İkdam gazetesi başyazarı Ali Kemal'in 17 Nisan 1909 tarihli *"En Büyük Tehlike Nedir?"* başyazısı irticacı askerlere hak vermiştir. Ancak bu durumun Osmanlı Devleti'ni güçsüz kıldığına işaret etmiştir. Osmanlı düşmanlarının bunu ellerini sıvazlayarak izlediğine vurgu yapan yazar bu konuda şu cümleleri kurmuştur: "Evet, ahkâm-ı şer'-i şerîfin cümlemiz münkâdî müttekâyiz, evet, 'asker kardeşlerimizin o yolda her dürlü emel-i meşrû'alarını takdîr, tebcîl ideriz, fakat i'tirâf itmeliyiz ki dört gündür bu memleket büyük tehlikeler geçirdi, hâlâ da geçirmek üzeredir. Düşmânlarımız hâricen, bütün o hâdisât-ı müheyyiceyi başka dürlü tefsîr iylediler, yine de iyliyorlar, bazen fırsattan istifâde tarîkini tuttular, tutuyorlar"[89].

III.ıv. Gergin Ortam-31 Mart Vak'asına Giden Süreç

31 Mart Vak'asına giden süreçte gazeteler ve başyazarları etkin bir rol üstlenmiştir. Özellikle Volkan gazetesi bu süreci hızlandırmaya çalışıp, halkı galeyana getiren yazılar kaleme alırken, Tanin bunun aksine ortamı sakinleştirmeye çalışan ve mevcut durumun muhafazasına yönelik yazılar kaleme alması dikkat çekicidir.

Tercümân-ı Hakîkat gazetesi 31 Mart Vak'ası öncesi ve sonrasında tarafsız gibi gözükse de genel olarak İttihatçı karşıtı bir yayım politikası izlemiştir. Bununla birlikte diğer gazeteleri de eleştiren yazılar kaleme almıştır. Hüseyin Kazım, *Emrâz-ı Siyâsiye* başlıklı başyazısında kendi deyimleriyle *refika*larını *zülf-ü yâre dokunmamakla* suçlamıştır. Peki bu *zülfü yâre dokunmamak* nedir? Örneğin Rus-Japon muharebesi hakkında dört beş sayfa yazmak suya sabuna dokunmamaktır. Ne İttihatçıları küstürürsün ne de İttihatçı karşıtı muhalifleri. Bununla birlikte konu iç siyaset ve memleketin ahvali olunca *zülfü yâre dokunmuyorsunuz* diye serzenişi 29 Mart 1909 tarihli Tercümân-ı Hakîkat nüshasında yayımlanmıştır: "Dokuz ay evveline atf-ı nazar idelim. Şu illet-i siyâsetperverî o zamanki gazetelerin bî-ser ü bün?[90] neşriyâtından mütevellid bir eser-i vukûf ile tırâzende idi. Farzen Rus, Japon muhârebesinden dört sahife yazı yazmaktan usanmıyan o gazeteler elden ele gezer fakat zülf-ü yare

[86] Hüseyin Cahit Yalçın, "Osmanlı Ordusu", *Tanin,* 30 Mart 1909 (17 Mart 1325), no: 238, sene: 1.
[87] Hüseyin Cahit Yalçın, "Yeni Devr", *Tanin,* 18 Mayıs 1909 (5 Mayıs 1235), no. 254, sene: 1.
[88] "Beyânnâme", *Sabah,* 16 Nisan 1909 (3 Nisan 1909), no. 7025. Burada 16 Nisan 1909 yazmasına rağmen gazete bunu IV Nisan 1909 ve 4 Nisan 1325 şeklinde yazmıştır.
[89] Ali Kemal, "En Büyük Tehlike Nedir?", *İkdam,* 17 Nisan 1909 (4 Nisan 1325), no.5350.
[90] Kullanılan nüshada ilgili kısım silik olduğundan kelime bu şekilde okunmuştur. Ancak söz konusu kelime yanlış yazılmış da olabilir. Normalde kelimenin bî-ser ü pâ (perişan) olması gerekirdi.

dokunmamak şartyla bast mütâlaat idilirdi"[91]. Hüseyin Kazım'ın aynı başlıklı yazısında İttihat ve Terakki Cemiyetinin, hükûmete karıştığına dair ise görüşü şudur: "Farazâ ortada bir söz var cem'iyet, hükûmete karışıyor. Bilen bilmiyenin ağzında gezen bu sözün hikmetini o muâhize sorsak okuduğu bir iki gazetenin neşriyâtını ezberden söyler. Kendi muhâkeme-i zihniyesinde müstakil değildir. Madde beyân it dinilse ağzına geleni söyler. Fakat kabahat kimde hiç şüphesiz o pişvâlarda halkın ne kabahati var. Ucubeli politikacılık illeti olsa da o hissi hüsn-i idare vardır"[92].

Hüseyin Cahit Yalçın muhtemelen, gergin siyasi ortamı yatıştırmak amacıyla 31 Mart Vak'asından kısa süre önce 20 Mart 1909 tarihini taşıyan Tanin Gazetesinde *Te'min-i Sükûn* adlı bir yazı yayımlamıştır. Bu yazıda insanların işlerini rahat yapılabilmesi için uygun bir ortamın ve huzurun sağlanmasının gerekliliğine ve zihnin sükûnuna vurgu yapmıştır. Yazar, bu konuda şunları da dile getirmiştir: "Dâhilde icrâ işte mecbûr olduğumuz vazifemizi rahat rahat görebilmek içün muhtâç bulunduğumuz şeylerden biri de sükûndur. Memlekette sükûn ve âsâyîş olmalı, zihinlerde sükûn ve huzûr olmalı, böyle çalışmalı…"[93].

Meşrutiyetin yeniden ilanıyla beraber, basında tam bir özgürlük havası esse de bu durum çok fazla sürmemiştir. Kısa bir süre sonra ortam gerilmiş ve anarşi artmıştır. Bu dönemde dört gazeteci öldürülmüş, katiller yakalanamamıştır. Düşünceye kurşunla karşı koymak isteyenler çıkmıştır[94]. Hasan Fehmi Bey, Serbesti gazetesinde yazdığı yazılarla İttihatçılara karşı amansız bir mücadeleye tutuşmuştur[95]. Hasan Fehmi'nin yazılarından rahatsız olan İttihatçılar, kendisini susturmak için gözdağı vermeye kalkmışlar, ancak fayda etmemiştir[96]. 6 Nisan Salı günü Hasan Fehmi, Galata Köprüsü'nde Karaköy'den Eminönü'ne geçerken kurşunlanarak öldürülmüştür. Cinayeti kimin işlettiği konusunda birçok farklı görüş vardır. Bazıları cinayetin sorumlusu olarak İttihatçıları göstermektedirler. Ellerini kuvvetlendiren delil ise İttihatçıların suikast yapabilecek birçok fedaisinin olması ve gazete sahibi Mevlânâ-zâde Rıfat ve başyazarı Hasan Fehmi'nin, İttihatçılar tarafından tehdit edilmesidir. Sina Akşin, katillerden birinin subay kıyafetli olduğunu belirterek, bu cinayetin İttihatçılar tarafından yaptırıldığını öne sürmektedir. Bazıları olaydan Abdülhamid'i sorumlu tutmuş, kimileri de bu cinayeti adi bir olay olarak nitelemiştir[97].

Tanin, 9 Nisan tarihli nüshasının ilk sayfasında İttihat ve Terakki Cemiyeti genel merkezinden gazeteye gönderilen bir telgrafı satırlarına taşımıştır. Telgraf, Serbesti Gazetesi başyazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesiyle ilgilidir. Bu telgrafla İttihatçılar cinayetle bir ilgilerinin bulunmadığını gösterme çabasındadırlar. Yazının Tanin'de yayımlanmış olması gazetenin İttihatçıların sesi olmasının bir eseridir. Telgrafın gerekçeleri şu cümlelerle verilmiştir: "Öteden berû İttihâd ve Terakkî Cem'iyyetine muhâlefetle iftihâr iden ba'z gazetelerin dün intişâr iden nüshalarında Serbesti gazetesi ser-muharriri Hasan Fehmi Bey'in katli husûsunun cem'iyyete isnâda teşebbüs olunduğu ma'atte'essüf görüldü. İttihâd ve Terakkî Cem'iyyeti, bir maksad-ı siyâsiye hidmet gareziyle tasannu' idilen bu gibi müfteriyât-ı garaz-kârânenin redd ve tekzîbini bî-lüzûm görmekle berâber efkâr-ı umûmiyeyi taglîtden muhafaza-i iş bu beyannâme'nin neşrine karar virmiştir. 27 Mart sene 325."[98]. Böylece İttihatçılar Tanin Gazetesi üzerinden diğer gazetelerin kendilerine karşı aldığı tavra da bir cevap vermişlerdir.

[91] Hüseyin Kazım, "Emrâz-ı Siyâsiye", *Tercümân-ı Hakîkat,* 26 Mart 1909 (13 Mart 1325), no. 10540. Gazete üzerindeki Miladi takvim yanlışlıkla 29 Mart olarak gösterilmiştir. Aslında ilgili sayı 26 Mart'a aittir.
[92] Hüseyin Kazım, "Emrâz-ı Siyâsiye", *Tercümân-ı Hakîkat,* 26 Mart 1909 (13 Mart 1325), no. 10540.
[93] Hüseyin Cahit Yalçın, "Te'min-i Sükûn", *Tanin,* 20 Mart 1909 (7 Mart 1325), no: 228, sene:1.
[94] Topuz, *a.g.e.*, s. 107.
[95] Erdem Ayaz vd., "II. Meşrutiyet Döneminde Bir Faili Meçhul: Hasan Fehmi Bey", *Electronic Journal of Vocational Colleges,* cilt: 5, sayı: 1, 2015, s. 112.
[96] Topuz, *a.g.e.*, s. 107.
[97] Ayaz vd.,, *a.g.m.,* s. 113.
[98] "Osmânlı İtthâd ve Terakkî Cem'iyyeti Merkez-i Umûmisinden: Tanin Gazetesi Müdüriyetine", *Tanin,* 9 Nisan 1909 (27 Mart 1325), no: 248, sene: 1.

Aynı tarihli gazetede Hüseyin Cahit *Fırsattan İstifâde* yazısını Hasan Fehmi cinayetine ayırmıştır[99].

İkdam gazetesi, diğer gazetelerin yaptığı gibi Hasan Fehmi'yi öven ve cinayetini kınayan yazılar kaleme almıştır. Ali Kemal'in 8 Nisan 1909 tarihli başyazısı olan *İlk Kurban* bunlardan yalnız bir tanesidir. Bu makalede Meşrutiyetin tam idrak edilmemesine dair onun: "Hürriyetimiz kansız kurbânsız alındı diye seviniyorduk, fakat hakikat öyle değilmiş, çünkü görüyoruz henüz o ni'mete hakkıyla mâlik olamadık, sûreten hırz, hakikatte isteriz"[100] cümleleri dikkat çekicidir. Hasan Fehmi cinayeti içinse: *"Hasan Fehmi Bey'e atılan kurşun, ahz-ı intikâm itmek, bir vücudu ortadan kaldırmak, sarf-ı binâyı rabbânîyi yıkmak için atılmış bir kurşun değildi. Bu kurşun istibdâd altında senelerce inleyen kahramân, ma'sûm, hür bir millete ribka-i esâret ve istibdâd altına almak için, cenâh-ıhimâyeti altına müşfikâne saklayan biri hürrîyet-i seniyyesine atılmış bir kurşundu"*[101] demektedir. Ayrıca İkdam, Hasan Fehmi'nin cenaze merasimi hakkında Ali Kemal'in *Bir İhtifâl-ı Mübeccel*[102] başmakalesini yayımlamıştır.

İkdam'ın Hasan Fehmi Cinayeti karşısındaki duyarlılığına karşın Volkan Gazetesi daha sert bir tutum içerisine girmiştir. Vahdeti, 31 Mart Öncesinde halkı galeyana getirecek çağrılarda bulunmuştur. Bunlardan en dikkat çekici olanı *Teskîn-i Helecan Emr-i Muhâl* başlığını taşıyandır. Vahdeti, bu yazısında halka seslenerek onları açıkça ayaklanmaya davet etmiştir: "Ey Osmanlılar! Vatanı ve birbirimizi seviyor muyuz? İsbât edelim. İşte mezâlim! İşte istibdâd! Meydanda. Bunları def' etmek için fikr-i serbesti lazım. Değil mi? İşte Meşrûtiyet! İşte Hürriyet! bunlarda meydanda. Eğer o mezâlime o istibdâda –ki şeref sokağı'nın pis, murdâr, elleriyle icrâ ediyor- boyun eğersek kansız bir millet olduğumuza dünya kâni olacak. Haysiyet-i milliyemiz pâmâl-i hakaret olacak"[103].

Vahdeti'nin, 10 Nisan 1909 tarihindeki Volkan'daki başyazısı *Mersiye*dir. Hasan Fehmi cinayetine değinen bu yazıda Hasan Fehmi'nin şehit edilişini Kerbela'da şehit edilen Hz. Hasan'a benzetmektedir. "Yezidilere muhalif" olduğu için Hasan Fehmi'nin şehit edildiğini içeren yazı Hasan Fehmi'ye hitap etmekte ve şöyle başlamaktadır: "Hasan! Ey ibn-i Fatıma'nın hemnâmı olan Hasan! Onunla senin aranda, büyük bir münâsebet buluyorum. O; anadan babadan mahrûm olarak şehid idildi. Sende, onun gibi onsuz, sende garîb olarak şehid idildin. O; Yezdidilere muhâlif idi. Sen de aynı fırkaya mu'ârız idin"[104].

Tanin Gazetesi, 13 Nisan 1909 tarihinde "İttihâd ve Terakkî" başmakalesiyle yayımlanmıştır. Şura-yı Ümmet[105] gazetesiyle birlikte *Tanin*, 31 Mart Vak'asından doğrudan etkilenen iki yayın organından birisidir. Bu iki gazete irtica isteyenlerin saldırısına maruz kalmış ve yağmalanmış ve Tanin, 14 Nisan-16 Mayıs arasında yayımlanamamıştır. Bu açıdan gazetenin 31 Mart Vak'asına yaklaşımını anlamak üzere 14 Nisan öncesi ve 16 Mayıs sonrası sayılara bakılmıştır. Bu sayılara bakıldığında gazete olay öncesinde genel olarak İttihatçı eğilimini sürdürmüş; bununla birlikte olası bir karışıklığı sezerek huzur ve sessizliğin egemen kılınmasını savunan yazılar yazma yaklaşımı içerisinde olmuştur. 17 Mayıs'ta yeniden yayına başladığında ve olayın etkisi azaldığında kendi fikirleriyle örtüşen İttihatçıların kazanımını İstanbul'un yeniden fethi olarak niteleyecek kadar ileri gitmekten de geri durmamıştır.

31 Mart Vak'ası sırasında Şura-yı Ümmet ve Tanin gazetelerinin yağmalanmasını, İkdam şöyle duyurmuştur: "Dün halk İttihâd ve Terakkî Cem'iyyetinin nâşir ve efkârı olan Şura-yı Ümmet ve Tanin gazeteleri idarehânelerine hücûm iderek kapılarını kırmışlar ve derûnlarında

[99] Hüseyin Cahit Yalçın, "Fırsattan İstifâde", *Tanin*, 9 Nisan 1909 (27 Mart 1325), no: 248, sene: 1.
[100] Ali Kemal, "İlk Kurban", *İkdam,* 8 Nisan 1909 (26 Mart 1325), no. 5341.
[101] "Hasan Fehmi Bey'in Cesed bî Rûhu Karşısında:", *İkdam,* 8 Nisan 1909 (26 Mart 1325), no. 5341.
[102] Ali Kemal, "Bir İhtifâl-ı Mübeccel", *İkdam***,** 9 Nisan 1909 (27 Mart 1325), no. 5342.
[103] Vahdeti, "Teskîn-i Helecan Emr-i Muhâl", *Volkan,* 12 Nisan 1909 (30 Mart 1325), no. 102, sene: 1.
[104] Vahdeti, "Mersiye", *Volkan,* 10 Nisan 1909 (28 Mart 1325), no. 100, sene: 1.
[105] Şura-yı Ümmet, İttihat ve Terakki'nin bir yayın organıydı. Bu ilişki sayesinde bir ara Harbiye Mektebi Matbaasında basılmıştır. Bu konuda bk. Mehmet Ali Karaman, "Meşrutiyet Dönemi Basın ve Basında Ordu-Siyaset İlişkisi", *Studies of the Ottoman Domain*, cilt: 4, sayı: 6, Şubat 2014, s. 6.

bulunan gazetelerle âlât ve edevâtı kâmilen yağma itmişlerdir. Makineleri parça parça ittikleri gibi hurûfâtı da kâmilen halka taksîm itmişlerdir"[106].

III.v. Vak'aya Dair

Bazı çevreler tarafından, 31 Mart Vak'ası irticacıların, İstibdat dönemine dönüşü amaçlayan bir girişimi olarak değerlendirilerek olaydan İkinci Abdülhamid ve Vahdeti sorumlu tutulmuştur. Ancak Danişmend, Sadrazam Tevfik Paşa'nın dosyasındaki resmi ve hususi vesikalara göre hazırladığı çalışmasında: "Sultan Hamid'in bu vak'ada hiçbir taksiri, te'siri ve herhangi bir şekilde olsun zerre kadar bile alakası yoktur. Bu tarihi yalanın İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından ortaya attığı ve yıllarca propagandasını yaptırdığı siyasi bir iftiradır[107]" diyerek delillerini maddeler halinde sıralamıştır. İkinci Abdülhamid'in son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey fezlekesinde: Rebiülevvelin yirmi ikisine ve martın otuz birine tesadüf eden Salı günü sabahleyin Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın telgrafını aldığını ve bunu İkinci Abdülhamid'e takdim edince, Padişahın çok merak ve telaş buyurduğunu söylemektedir. Bununla birlikte Meclis-i Mebusan dairesinde bulunan Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi'ye askere nasihat vermesi ve bir fenalık çıkmaması için telgrafla iradat-ı seniyye tebliğ eylediğini söyler[108]. Sina Akşin ve Tarık Zafer Tunaya gibi araştırmacılar, bu olayı Ahrar-İngiliz iş birliğine dayandırarak, Vahdeti liderliğindeki İttihâd-ı Muhammedi'nin kışkırtıldığını belirtmektedirler. 31 Mart Vak'asından İttihat ve Terakki'yi sorumlu tutanlar da Vahdeti'yi figüran olarak görürler. O dönemde yaşamış olan Mevlanazade Rıfat, Ahmet Bedevi Kuran ve Ali Cevad Bey gibi kişiler ise Volkan ile Vahdeti'nin hadisede önemsiz bir unsur olduğunu ve her şeyin Ahrar-İttihat ve Terakki mücadelesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını söylemektedirler. Genellikle hadiseler sırasında Vahdeti'nin padişah ve ilmiye sınıfıyla birlikte hareket etmediği ve olayın lideri ve müsebbibi olmadığı görüşü ağırlık kazanmıştır[109]. Bununla birlikte dönemin iktidarları gerek Vahdeti'yi gerekse gazetesini olayda aktif rolü olmakla suçlamıştır. Zira, 31 Mart Vak'asından iki gün sonra Volkan gazetesi sahibine teşekkür telgrafı çeken Taşköprü Redif Taburu yüzbaşılarından Dersaadetli Halid, Avukat Sabri ve arkadaşları Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanmıştır[110]. Olaydan sonra gazetenin etkisi tartışılmaya devam edilmiş; Bursa Vilayeti'nde ve bazı kazalarında Meşrutiyet idaresine karşı faaliyet göstermek üzere kurulan cemiyetler de Volkan Gazetesi'nin tahriklerinin etkili olduğu resmi belgelerde öne sürülmüştür[111]. 31 Mart Vak'asından sonra Padişah Abdülhamid hal' edilmiş, İttihatçılara muhalif olan gazeteler kapatılarak, Osmanlı kamuoyunda İttihatçılara karşı etkin bir muhalefet yürüten Volkan gazetesi başyazarı Derviş Vahdeti idam edilmiştir. Olay sonrası hadiseler yatıştırıldıktan sonra İttihatçılar yönetimde daha da güçlü hale gelmişleridir.

31 Mart Vak'asının nasıl geliştiği o zamanki gazetelerin manşetlerine yansımıştır. Ancak Tanin gazetesi saldırıya uğradığı için yayım hayatına ara vermek zorunda kalmış; o yüzden Vak'ayı sıcağı sıcağı değerlendirmekten mahrum kalmıştır. İlk değerlendirmeler yayım hayatına tekrar başladığı Mayıs ayı içerisinde olmuştur. Hüseyin Cahit Yalçın'ın 30 Mayıs 1909 tarihini taşıyan On Beş *Günde* başlıklı yazısında 31 Mart Vak'asını, Üçüncü Selim'in tahtan indirilmesine sebebiyet veren Kabakçı Mustafa İsyanı'na benzetmiştir. Ona göre, 31 Mart Vak'asının genel değerlendirmesi şu şekildedir: "…istemezük" avaze-i bâgyanesiyle ortaya atılarak neyi istemediklerini kendileri de bilmedikleri halde üfürükçü hocaların, Kabakçı Mustafaların münkad sevk ve idâresi olan Yeniçerilerle "şunu bunu istemeyiz!" feryâdıyla

[106] Çayci, *a.g.t.*, s. 51.
[107] İsmail Hami Danişmend, *Sadr-ı-a'zam Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Resmî ve Hususî Vesikalara Göre: 31 Mart Vak'ası,* İstanbul Kitabevi, İstanbul 1961, s. 18.
[108] Ali Cevat Bey, *İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Otuzbir Mart Hâdisesi,* Faik Reşit Unat (yay. Hz.), TTK Yayını, Ankara 1991, s. 48.
[109] Kurşun ve Kahraman, *a.g.m.*, s. 200.
[110] BOA, DH:MKT., 2841/44
[111] BOA, MV., 128/2.

Meclis-i Mebûsân meydanına toplanan Avcıların ruhu arasında bir fark yoktu. Yalnız esvâblar değişmiş, yalnız aldatanlar ve aldananlar değişmiş, fakat aynı esas, aynı meslek…"[112].

Tercümân-ı Hakîkat gazetesi, 13 Nisan 1909 yani Rumi takvimle hadisenin çıktığı 31 Mart 1325 tarihinde yayımlanan sayısında "Şehrimizin Bugünkü Hali" başlığına yer vermiş olup olayların başlangıcını aktaran bir yazıyı manşete taşımıştır. Gazete, olayların başlangıcını şöyle aktarmıştır: "Dün eyledikden sonra Dördüncü Avcı Taburu efrâdından bir kısmı müsellah oldukları halde Ayasofya meydanına gelerek Meclis-i Meb'ûsânın önünde tecemmu' iylemişler ve havaya fişenk attıktan sonra silah çatub durmışlardır. Bu efrâddan bir kısmı bütün kışla ve mevâki'-i 'askeriyeyi dolaşarak ve boru çalarak neferât-ı sâ'ireyi de kendilerine iştirâka sevk itmişlerdir. Sabaha kadar bu davet iylemiş…"[113].

31 Mart Vak'asının ertesi günü çıkan Sabah gazetesi başyazısı Kelekyan'a ait olup *Dünkü Vak'a* başlığını taşımaktadır. Kelekyan, olayın çıkışını şöyle anlatılmaktadır: "Evvelki gice bir rivâyetde sâ'at sekizde ve bir rivâyetde dokuzda Ayasofya taraflarından aks-ı endâz olan birbirini müteâkıb silâh boşanmaların civâr ahâlisini son derecede halecâna giriftâr itmekle berâber şehrin sükûnû içünde birden bire boşatan tarrâkalar dahi tâ uzak yerlerden işitilmiştir. Ve vehleten neye uğradığını bilemeyen sekene-i etrâf vâkıayı ancak ale's-seher anlayabilmiştir[114]".

12 Nisan 1909'a kadar Hüseyin Kazım'ın başyazılarıyla çıkan Tercüman-ı Hakikat Gazetesi 13 ve 14 Nisan 1909 tarihli nüshalarında başyazarsız yayımlanmıştır[115]. Gazete, 14 Nisan 1909 tarihinde olayların başlangıcı olan bir önceki günü mukayese eden bir başyazıya yer vermiştir. Bu yazının içeriği dünkü olayların nasıl başladığını anlatması açısından önemlidir: "Dünkü halimizle bugünkünü mukâyese idelim. Dün sabah henüz gün doğmadan giceyi silâh sedâlarının mevridini bilemeyerek aks-ı sedâsıyla bir helecan gizlemiyen efrâd-ı millet içtimâ'-ı 'askeriyenin mâhîyetini henüz anlıyamadıkları cihetle Bayezid, Ayasofya taraflarından gelenlerin her kelimeye birer hurâfe katıp söyledikleri sözlerle büsbütün tehyiç iderek avâkıb-ı umûra intizâr idiyordu. Evet, avâkıb-ı umûr…"[116].

16 Nisan 1909 tarihinde kumandanlar arasında değişiklikler olmuştur. Hassa Ordusu kumandanlığından alınan ve isyancılar tarafından öldürülmek için aranan Mahmud Muhtar Paşanın Mesajeri vapuruyla İstanbul'dan uzaklaşmıştır[117]. Mebuslar da kendilerinin hedef olmalarından korkmaktadırlar ki Tercümân-ı Hakîkat gazetesinin 16 Nisan 1909 tarihli nüshasında "Meb'ûsân-ı Kirâm Hey'et-i Muhteremesiyle Millet-i Necibe-i Osmâniye" başlıklı başyazısında 31 Mart Vak'ası neticesinde Mebusların canlarını tehlikede görerek istifa etmeye niyetlendikleri vurgulanmıştır: "Meb'ûsân-ı Kirâmdan ba'zılarının emniyet-i hayatiyelerince endişeye düşerek istifâ itmek niyetinde bulundukları ve ahâlimizce istirdâdın avdeti

[112] Hüseyin Cahit Yalçın, "On Beş Günde", *Tanin,* 30 Mayıs 1909 (17 Mayıs 1325), no. 253, sene: 1; Çakır, *a.g.t.* s. 68.
[113] "Şehrimizin Bugünkü Hali" *Tercümân-ı Hakîkat,* 13 Nisan 1909 (31 Nisan 1325), no.10058.
[114] Diran Kelekyan "Dünkü Vâkıa", *Sabah,* 14 Nisan 1909 (1 Nisan 1325), no. 7023.
[115] Tercüman-ı Hakikat başyazarı Hüseyin Kazım'ın son yazısı olaylar çıkmadan bir gün önce yani 12 Nisan 1909 (30 Mart 1325) tarihlidir. Olayların başlangıcı olan 13 Nisan 1909 (31 Mart 1325) ile 3 Mayıs 1909 (20 Nisan 1325) tarihleri arasında Hüseyin Kazım'ın yazısı yoktur. Ya da yazılarının sonuna eskiden olduğu gibi "Hüseyin Kazım" mahlasını koymamıştır. O yüzden bazı yazılar başyazarsızdır. Bu süreçte sadece Selahaddin Rauf'un 19 Nisan 1909 (6 Nisan 1325)'te "Mektepli Zabitimiz ve Ahvali Hazıra" ile 21 Nisan 1909 (8 Nisan 1325) "Tarihi Unutmayalım" yazıları mevcuttur. Bu durum da Hüseyin Kazım için iki ihtimali ortaya çıkarmaktadır. Kazım, hangi kantar topuzunun ağır basacağını kestiremediği için bekle gör politikasıyla, durumunun vahametinden de korkarak gazeteye yazı yazmayı bıraktı ya da yine aynı düşünceyle, gazetede çıkan başyazılarını ileride mesul tutulmamak için isimsiz yayımladı. [Makale yazarları tarafından öne sürülmektedir.]
[116] Yâ Maş'erül İslâm" *Tercümân-ı Hakîkat,* 14 Nisan 1909 (1 Nisan 1325), no. 10059.
[117] Kutay, *a.g.e.,* s. 228.

ihtimâlinden korkulmaya başlandığı hakkında ba‘z hissiyât ve ıstılaat hâsıl olduğu anlaşıldığından…”[118].

14 Nisan 1909 Çarşamba günü Yıldız Sarayından Eyüp’te iplikhane kışlasına gönderilmiş olan askeri tekrar Yıldız’a getirmeleri için Padişah tarafından emir verilmiştir[119]. İkdam’ın aynı gün çıkan nüshasında bu gelişme ve olayın nasıl cereyan ettiği konusunda *Dünkü Hâdise-i ‘Askeriye Hâdisenin Meydânı* başlıklı yazı kaleme alınmıştır[120].

III.vı. Vak‘a Sonrası-Meclis, Hükümet ve Resmi Bildiriler

Olay sırasında giderek sakinleşen basın yaşamı olaydan sonra daha da sessizliğe bürünmüş ve bir müddet sessizliğini korumuştur. Basın, olay sonrası irticacıları kınayan ve Meşrutiyeti ve orduyu öven yazılara ağırlık vermiştir. 31 Mart Vak‘asını bastırıp İstanbul’da asayişi kontrol altına alan Hareket Ordusu gazete manşetlerine yansımaya başlamıştır. Hareket Ordusu kumandanlarından Hüseyin Hüsnü Paşa’ya ait olan İstanbullulara hitap eden dokuz maddelik bir bildiri 19 Nisan 1909 Pazartesi tarihinde Sabah gazetesinde yayımlanmıştır. Bu bildiride özetle, şehrin çok yakında isyancılardan temizleneceği ve halkın zorunlu olmadıkça dışarı çıkmaması duyurulmuştur[121]. 31 Mart Vak‘asının üzerinden bir hafta geçmesine rağmen olaylar durulmamıştır. İstanbul halkı içerisinde bulunduğu vahametten endişelenmiştir. Bu durum ile 31 Mart Vak‘asının ilk dakikalarında yaşanan gelişmeler Sabah gazetesine şöyle yansımıştır: “Bir haftadan beridir mühimân olan halecân ve heyecan İstanbul ahvâl-i umûmiyesinin vehametle karışık bir serde içinde bulunduğu âlâ bir surette imâ itmektedir. Vakıa-i zâilenin âtî olsun yeni memul bir hareketin birden bire zuhûr iderek akşamleyin neşe-i hürrîyetle feramuş istirâhâtine çikilmiş olanların ale’s-seher tüfenk sadâlarıyla uyanmasını milletin derûnunu en mehlek endişelerle muzdarib itti[122].”.

Hüseyin Kazım, 4 Nisan 1909’da yayımlanan *İki Cereyân-ı Muhâlif* başlıklı başyazısında Kamil Paşa’nın İkdam gazetesinde yayımlanan beyannamesini değerlendirmiş ve beyanname hakkında bazı eleştirilerini dile getirmiştir. Hüseyin Kazım’a göre Kamil Paşa’ya muhalif olan gazetelerin “üç dört nokta-i nazarı” dikkate çarpar. Bunlar: “1. ‘Umûr-ı hükûmete müdâhale; 2. taşralarda tezebzüb; 3. ‘askerin siyâsete müdâhalesi’ her nedense Kâmil Paşa hazretleri de bu hükümleri delâil-i maddiyenin kuvvet-i esbâbından hâriç birçok ibâret ile bi-t-tevşîh zâten birçok nukâtı o zaman sahâ’if -i beyân matbûata geçen sözleri tekrardan başka bir şey yapılmamıştır. Biz paşanın şahsı hakkında hiç bir zaman hiç bir hiss-i garezle müttehassıs değiliz kendi kalemlerinden çıkmasa bile her halde kendi rûhunun ayinesi olmak icâb iden beyânnâmesi böyle telkinâttan ibâret olmamak lâzım gelirdi”[123].

15 Nisan 1909 tarihinde yayımlanan Tercümân-ı Hakîkat gazetesi oldukça önemlidir. Bazı kesimlerin Padişah Abdülhamid’i 31 Mart Vak‘asını başlatmakla ya da en azından başlatmasa bile olaylara ses çıkarmamakla durumun kendi lehine dönmesini beklediği eleştrisini dile getirilmiştir. Olaydan iki gün sonra, gazetenin en başına hükûmetin *Resmi Tebli*ği konulmuştur. Bu tebliğde Padişahın, denilenin aksine askere kışlalarınıza dönün emri verdiği belirtilmektedir: Yazı, *Padişâhın ‘askerlere kışlalarına dönün çağrısında bulunmasına rağmen, ba‘zılarının silahlı hâlâ sokaklarda dolaştığı, havaya rastgele ateş açtıkları ve bu ateş sonrasında ba‘z kişilerin ölüp ba‘zılarının da yaralandığına dair bunun uygun olmadığına ve ‘askerin kışlalarına dönmesine dair* bir tebliğdir[124].

---

[118] “Meb‘ûsân-ı Kirâm Hey’et-i Muhteremesiyle Millet-i Necibe-i Osmâniye”, *Tercümân-ı Hakîkât,* 16 Nisan 1909 (3 Nisan 1325), no. 10061.
[119] Kutay**,** *a.g.e.,* s. 228.
[120] Dünkü Hâdise-i ‘Askeriye Hâdisenin Meydânı” , *İkdam,* 14 Nisan 1909 (1 Nisan 1325), no. 5347.
[121] Cemal Kutay, *31 Mart’ın 90. Yılında Laik Cumhuriyet Karşısında Derviş Vahdetiler Cephesi,* Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 229.
[122] “Ahval-i Hâzıra”, *Sabah,* 20 Nisan 1909 (7 Nisan 1325), no. 7029.
[123] Hüseyin Kazım, “İki Cereyân-ı Muhâlif”, *Tercümân-ı Hakîkat,* 4 Nisan 1909, (22 Mart 1325), no. 10049.
[124] *Tercümân-ı Hakîkat,* 15 Nisan 1909 (2 Nisan 1325), no. 10060.

İkdam Gazetesinde çıkan ve *"Hey'et-i Müttefika-i Osmâniye'nin Beyânnâmesidir"* başlıklı yazıda meşrutiyeti korumak için birleşen hey'etler ve cemiyetler listelenerek onların kararları maddeler halinde açıklamıştır: "Memleketimizde mevcûd bi'l-cümle siyâsi fırka, cem'iyyet ve hey'etler hâl tehlikede bulunan vatan ve meşrûtiyetin te'min-i selâmeti için kâffe-i ihtilâfâtı ber taraf iderek nâm-ı âlî-i osmânî altında bir cem'iyyet-i müttefika teşkîl itmişlerdir. Bu hey'et-i müttefika-i osmâniyeyi dâhil olan cemaat-i siyâsiye ber-vech-i âtîdir: Osmânlı İttihâd ve Terakkî Cem'iyyeti, Osmânlı Ahrâr Fırkası, Ermeni Daşnak Sütyûn, Rum Cem'iyyet Siyâsiyesi, Fırka-i İbâd (Demokrat), Arnavud Başkın Merkezi Kulübü, Kürd Teâvün Kulubü, Çerkes Teâvün Kulubü, Bulgar Kulubü,Mülkiye Me'zûnîn Kulubü, Cem'iyyet-i Tıbbiye-i Osmâniye vesâir Kulüb ve hey'etler ile zîrde vâz ül-imza cerâid-i Osmâniye işbu hey'et-i müttefika-i osmâniye'nin esâs-ı teşkili ber-vech-i âtîdir: evvelâ: vatanı, meşrûtiyet-i meşrûayı tehdid eden ahvâle karşı fırkalar beynindeki münâkaşât ve münâzaât unutularak müttehiden ve el birliğiyle idâre-i meşrutiyet-i meşrû'anın bekâsını müdâfaaya sâ'y olmayı taahhüd iderler…"[125]. Bu beyannameden anlaşıldığı kadarıyla İttihat Terakki ve Ahrar Fırkası gibi birbirinin ezeli muhalifi olan fırkalar tek bir görüşte olup ortak gayeleri meşrutiyeti ve anayasayı korumak olmuştur. Ayrıca Ermeni Daşnaksütyûn, Rum Cemiyet-i Siyâsiyesi, Bulgar Kulubü gibi cemiyetler de aynı görüşü paylaşmaktadır. Daha sonra birbirine düşman olacak olan bu grupların 18 Nisan 1909 tarihinde tek amaçları ortak hareket ederek Meşrutiyeti ve Anayasayı korumak olmuştur.

21 Nisan 1909 tarihli nüshasında İkdam, *Hareket Ordusu Kumândânı Tarafından Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine Telgrâfnâme*de İstibdâdı yeniden isteyenler için "mel'un ve vicdânsız taraftâran" yakıştırmalarını içeren; İkinci ve Üçüncü Ordulardan müfrezenin Ayastefenos ve Küçükçekmeceye geldiklerini ve Saltanat-ı Seniyyede asayiş ve emniyetin yeniden te'sis edileceğini duyuran bir telgrafı manşetten vermiştir[126]. Aynı sayıda Ali Kemal *"Bir Haftadan Beri"* yazısında basının diğer kalemlerini mevcut durumdan yararlanan pehlivanlar olarak nitelemiştir. Bu hususta: "İnsân ne acib varlıktır! Şimdi yine Üçüncü, İkinci Ordu kahramânları ber-mûtâd hayatımızı, hürrîyetimizi te'mîn ittiler ya, derhâl aramızda matbû'âtımızda yalancı pehlivânlar ber-mûtâd ortaya fırladılar. Güya hadise-i ahîrede vazife-i tahrîrimizi serbest îfâ idemediğimizden dolayı refikâmızı, bizi muahezeye başladılar, hatta altından iftirâlarla muahezeye başladılar"[127]. demiştir.

31 Mart Vak'asının gerçekleşmesinden bir gün sonra yayımlanan Volkan gazetesi oldukça iddialıdır. Volkan çoşku içerisindedir ki hemen *Halîfe-i İslâm Abdülhamid Han Hazretlerine Açık Mektup* başlığıyla sultana akıl vermeye bile başlamıştır: *"Zat-ı emirü'l-mü'minleri için en büyük bir şeref varsa o da Meşrûtîyet-i Osmâniye'mizin himâye buyurulması kaziyesidir… Bugün Meşrûtiyetîmizi ref itmek, Meclis-i Meb'ûsân-ı Osmâniyeyi kapatmak yed-i kudret-i şâhânenizdedir. Zat-ı Hilafetpenâhileri –hürrîyet virilmez, alınır- diyenlere karşu:-işte almak da, virmek de kudret-i şâhânem dâhilinde olduğunu görünüz! Diyerek, bam-ı şehinşâhilerini murassa' kalemlerle altın varaklar üzerine kayd olunmasına,'inâyet buyurunuz!...*[128].

Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı tarihi zaman zaman askeri darbelere sahne olmuştur. Genelde dönemin padişahından ya da yöneticilerinden memnun olmayan kapıkulları ekseriyetle yanlarına ulema ve halktan aldıkları zümrelerle isyan etmişler, birçok kez devrin yöneticilerini makamlarından etmişlerdir. Bu türden hareketler Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonrasında da devam etmiş, sivillerin içerisinde aktif rol üstlendiği askeri darbeler yaşanmıştır. Yakın zamana kadar, hatta son birkaç on yıla kadar askerler, hükûmeti hedef alan çeşitli darbelerde adı anılan bileşenlerin

[125] "Hey'et-i Müttefika-i Osmâniye'nin Beyânnâmesidir", *İkdam,* 18 Nisan 1909 (5 Nisan 1325), no. 5351.
[126] "Hareket Ordusu Kumândânı Tarafından Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine Telgrâfnâme", *İkdam,* 21 Nisan 1909 (8 Nisan 1325), no. 5354, sene: 1.
[127] Ali Kemal, "Bir Haftadan Beri", *İkdam,* 21 Nisan 1909(8 Nisan 1325), no. 5354.
[128] Çayçi, *a.g.t.,* s. 123.

başını çekmiştir. İkinci Meşrutiyet, başta Enver ve Niyazi Beyler gibi askerlerin hükûmete baş kaldırması ve isteklerini Sultan'a kabul ettirmeleriyle ilan edilmiştir. Akabinde gerçekleşen 31 Mart Vak'ası tersten okunursa, Hareket Ordusu, şeriat isteyen "irticacılar"ın elinden Meşrutiyet'i ve Kanun-ı Esasi'yi kurtarmıştır.

Dünya tarihinde 19. yüzyıl anayasalar çağı olarak bilinmektedir. Anayasalar, insanlara özgürlük hakkı tanımıştır veya var olan özgürlüğü daha da genişletmiştir. Osmanlı Devleti'nde de sürekli yasaklanan veya sansürlenen gazete ve dergiler İkinci Meşrutiyet'in ilanı ve Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesiyle özgür bir ortam elde etmişlerdir. Bu bağlamda *Tanin, Volkan, Sabah, Tercümân-ı Hakîkat, İkdam ve Servet-i Fünûn* gibi İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde İstanbul basınına yön veren gazeteler incelenmiştir. *Şehbal* ve *Resimli Kitap* mecmualarından da konuya ilişkin olarak görsellerden yararlanılmıştır.

İkinci Abdülhamid döneminde baskı altında olduğu ve yazılanlar sansür heyetlerinin denetiminden geçtiği için basın, Osmanlı kamuoyuna yön verecek güce ulaşamamıştır. Bununla birlikte bu kısıtlamaların kalkmasıyla beraber basın, Osmanlı kamuoyunu yönlendirmeye başlamıştır. Nitekim 31 Vak'asında durum böyledir. 31 Mart Vak'asından önce Tanin gazetesi İttihatçıların, Volkan gazetesi de İslâmcıların ve İttihatçılara muhalif olanların sesi olmuştur. 31 Mart Vak'asının öncesi ve ertesinde Osmanlı kamuoyunda başrolleri bu iki gazete ve başyazarları paylaşmıştır, denebilir. 31 Mart Vak'asının başlangıcında Hüseyin Cahit Yalçın'ın doğrudan hedef olması, öldürülmek istenmesi ve hadiselerin Hareket Ordusu tarafından bastırılması; sonrasında başta Volkan gazetesinin kapatılması, Derviş Vahdeti'nin idam edilmesi bu vak'ada kamuoyunun rolünü göstermesi açısından bu görüşü destekler niteliktedir. Sabah gazetesinin imtiyaz sahibi Mihran Efendi iktidarlara yakınlığı ile ün salmıştır. Bu süreçte de Sabah'ın çok suya sabuna dokunmayıp tarafsız gözüktüğü ya da gözükmeye çalıştığı söylenebilir. Tercümân-ı Hakîkat gazetesinin tarafsız gözükmesine rağmen İttihatçılara karşı bir politika izlediği nüshalarında yer verdiği yazılardan anlaşılmaktadır. Yine tarafsız gözükmesine rağmen İttihatçılara karşı kampanya yürüten İkdam gazetesi başyazarı ve sahibi Ali Kemal ve Ahmed Cevdet, 31 Mart Vak'asının bastırılmasından sonra durumlarının vahametimden korkarak yurtdışına kaçmışlardır. Olaylar cereyan eder etmez hemen *Tanin* ve *Şûrayı Ümmet* gazeteleri tahrip edilmiş olduğu halde İttihatçı olmayan Ahmed İhsan'ın basımevi tahrip edilmemesi de İttihatçılara yakın olmadığının kanıtıdır.

Meşrutiyetin meydana getirdiği özgürlük ortamında gazeteler ve başyazarları yazılarını ilk başta serbest ve taraf tutan bir çizgide kaleme almışlardır. Bunu yaparken de kitleleri önemli ölçüde etkilemişlerdir. Buna ek olarak günümüzde de sık rastlandığı üzere bir olayın patlak vereceği anlaşıldığında birlikte hareket etmeseler de dönemin siyasi hiziplerini sakin olmaya davet eden yazılar da yazmışlardır. Bu açılardan 31 Mart Olayına yakın bir zaman diliminde, gazeteler olayın sıcaklığının da etkisiyle sert yazılara sütunlarında seyrek bir şekilde yer vermişlerdir. Bazen mesajlarını ikinci hatta daha sonraki sayfalarında verdikleri görülmüştür. Ortamın gerginliği gazetelerde dış haberlerin geniş, buna karşılık iç haberlerin daha az yer bulmasına sebep olmuştur. Yine de bazı günler, özellikle Hasan Fehmi'nin öldürülmesinde olduğu gibi, bu sessizliklerini bozmuşlardır. Bütün bu gerginliğe zıt bir biçimde, gazetelerin ve başyazarlarının ayrıldıkları konular fazla olmasına rağmen, düşünce olarak birleştikleri ender konular da olmuştur. Öyle ki Hasan Fehmi'nin cinayeti tüm gazetelerde kınanmıştır. Ayrıca aralarındaki ayrılıklardan bazen rahatsız olarak bu durumun Osmanlı düşmanlarına fırsat verdiği konusunda kendilerini eleştiren yazılar da kaleme almışlardır. Vatan, vatanın kurtuluşu ve daha iyiye gidiş ise hepsinin ortak meselesi ve çabası gibi görünmektedir. Son olarak yaşanan olumsuzluklardan gazetelerin bir kısmı da sorumlu tutulmuştur. Özellikle, olay öncesi irticacı söylemleriyle öne çıkan Volkan Gazetesi olay sonrasında kapatılmış ve gazetenin başyazarı ve sorumlusu olan Derviş Vahdeti idam edilmiştir. Ayrıca olay devam ederken İttihatçılığı ile öne çıkan Tanin Gazetesi ve Şura-yı Ümmet gibi matbaalar yağma edilmiş ve kısa bir süre de olsa yayına ara vermek zorunda kalmıştır.

Kaynakça

-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BEO. (Bâbıâlî Evrak Odası)

ZB. (Zabtiye)

DH. MKT. (Dahiliye-Mektubi Kalemi)

MV. (Meclis-i Vükela Mazbataları)

-Gazeteler

İkdam

Sabah

Tanin

Tercümân-ı Hakîkat

Volkan

Servet-i Fünûn

-Mecmualar

Resimli Kitap

Şehbal

-Araştırma ve İnceleme Eserleri

Ahmad, Feroz, "Jön Türk Dönemi (1908-1918) İle ilgili Değerlendirmeler", *100. Yılında Jön Türk Devrimi,* (Ed. Sina Akşin ve Sarp Balcı Barış Ünlü), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 19-38.

Ahmet Mithat Efendi, *Menfa,* Handan İnci (yay. hz.), Arma Yayınları, İstanbul, 2002.

Akkaymak, Ebubekir, *Ali Kemal'in Kimliği ve Siyasi Faaliyetleri,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994.

Akşin Sina, *31 Mart Olayı,* Sinan Yayınları, İstanbul 1972.

Aktaş, Şerif, "Ahmed Râsim", *TDVİA,* cilt: 2, Ankara 1989, s. 117-119.

Albayrak, Nurettin, "Hüseyin Kâzım Kadri", *TDVİA* cilt: 18, Ankara 1998, s. 554-555.

Ali Cevat Bey, *İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Otuzbir Mart Hâdisesi,* Faik Reşit Unat (yay. Hz.), TTK Yayını, Ankara 1991.

Ayaz, Erdem vd., "II. Meşrutiyet Döneminde Bir Faili Meçhul: Hasan Fehmi Bey", *Electronic Journal of Vocational Colleges,* cilt: 5, sayı: 1, 2015, s. 107-117.

Aykaç, Erkal *II. Meşrutiyet Döneminde Tanin'deki Siyasi Yazıların Muhteva Analizi,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2000.

Aysal Necdet, "Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* sayı: 37-38, Mayıs-Kasım 2006, s.15-53.

Azman, Ayşe, *Türk Basınında Siyasi Bir Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.

Balcı, Sezai, *II. Meşrutiyet Döneminde İkdam Gazetesi (1908-1909),* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2000.

Bengi, S. Hilmi, *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*, Hacattepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1998.

Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma,* yay. haz. Ahmet Kuyaş, 11. Baskı, Yapı Kredi Yayıları, İstanbul 2007.

Birinci, Ali, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası-II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990.

Çakır, Fatma, *Hüseyin Câhid'in Tanin'deki Makalelerine Göre 31 Mart Olayı,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2014.

Çavdar, Tevfik, *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler,* İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.

Çayçi, Muhammet Emin, *Osmanlı Basınında 31 Mart Olayı,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2009.

Çelik, Bilgin, "Jön Türk Devrimi ve Balkanlar: Bölgenin Devrime ve Devrim Sonrası Siyasi Gelişmelere Etkileri", *100. Yılında Jön Türk Devrimi,* (Ed. Sina Akşin ve Sarp Balcı Barış Ünlü), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 509-534.

Danişmend, İsmail Hami, *Sadr-ı-a'zam Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Resmî ve Hususî Vesikalara Göre: 31 Mart Vak'ası,* İstanbul Kitabevi, İstanbul 1961.

Demir, Kenan, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* sayı: 5 (2014), s. 57-88.

Devellioğlu**,** Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1993.

Gazel, Ahmed Ali, *Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey'in Siyasî Hayatı (1908-1913),* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2000.

Gönenç, E. Özgür, "Türk Basınında Fransız Modeli ve Etkileri", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* sayı: 19 (2004), s. 93-105.

Hanilçe, Murat, "Orta Doğu'da Osmanlı Vilayet Gazetelerine Bir Örnek: Zevrâ Gazetesi (1869)", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu (19-21 Ekim 2016- Elazığ) Bildirileri,* cilt: 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2018, s. 231-270.

Hanioğlu, M. Şükrü, "Jön Türk Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* cilt: III, İletişim Yayınları, İstanbul 1989, s. 844-856.

İnalcık, Halil, "II. Meşrutiyet: Anayasa Rejimi Geliyor, Cumhuriyet Yolu Açılıyor", *100. Yılında Jön Türk Devrimi,* (Ed. Sina Akşin ve Sarp Balcı Barış Ünlü), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s.3-10.

İnuğur, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi,* Dr Yayınları, İstanbul 2005.

Karaman, Mehmet Ali, "Meşrutiyet Dönemi Basın ve Basında Ordu-Siyaset İlişkisi", *Studies of the Ottoman Domain*, cilt: 4, sayı: 6, Şubat 2014, s. 1-20.

Koloğlu, Orhan, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, cilt: 1, s. 68-93.

_____, "II. Abdülhamid'in Basın Karşısında Açmazı", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 82-84.

_____, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın,* İletişim Yayınları, İstanbul 1992.

Kurşun, Zekeriya ve Kahraman, Kemal, "Derviş Vahdetî", *TDVİA,* cilt: 9, Ankara 1994, s. 198-200.

Kutay, Cemal, *31 Mart'ın 90. Yılında Laik Cumhuriyet Karşısında Derviş Vahdetiler Cephesi,* Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1999.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* çev. Metin Kıratlı, 4. Baskı, TTK Yayını, Ankara 1991.

Mevlânzâde Rıfat, *31 Mart Bir İhtilalin Hikâyesi,* Berîre Ülgenci (yay. hz.), Pınar Yayınları, İstanbul 1996.

Okay, M. Orhan, "Ahmed Midhat Efendi", *TDVİA* cilt: 2, Ankara 1989, s. 100-103.

Ölmez, Ahmed, *Şehbâl Mecmuası,* Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 1988.

Özcan Azmi, "Otuzbir Mart Vak'ası", *TDVİA,* cilt: 34, Ankara 2007, s. 9-11.

Roskin, Michael G., *Çağdaş Devlet Sistemleri Siyaset Coğrafya Kültür,* Çev. Bahattin Seçilmişoğlu, Adres Yayınları, Ankara 2009.

Tekin, Mehmet, "Tercümân-ı Hakîkat", *TDVİA* cilt: 40, Ankara 2011 s. 497-498.

Tekinsoy, Yunus Emre, *Balkan Harpleri Esnasında Osmanlı Kamuoyu (1912-1913),* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.

_____, "Balkan Savaşları'nda Propaganda Unsuru Olarak Kadın ve Kadın Fotoğrafları", *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın,* cilt: 2, Editör Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2016, s. 1005-1120.

Timur, Taner, "Uluslaşma Süreci, İttihatçılık ve Devrim", *100. Yılında Jön Türk Devrimi,* (Ed. Sina Akşin ve Sarp Balcı Barış Ünlü), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 39-60.

Tokgöz, Ahmed İhsan, *Matbuat Hatıralarım (1888-1914),* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

Topuz, Hıfzı, *100 Soruda Türk Basın Tarihi,* Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 1 İkinci Meşrutiyet Dönemi,* İletişim Yayınları 1. Baskı, İstanbul 1998.

Ustaoğlu, Rasim, *Resimli Kitap (1324/1908-1329/1913) ve Resimli Gazete (1339/1923-1929)'nin Dil Edebiyat ve Kültür Yazılarının Sistematik İndeksi,* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000.

Uzun, Mustafa, "Ali Kemal", *TDVİA,* cilt: 2, Ankara 1989, s. 405-407.

Yazıcı, Nesimi, "Basın Tarihimizin Bibliyografyası Meselesi", *Osmanlı Araştırmaları,* sayı: 5, İstanbul 1986, s. 195-208.

_____, "İkdam", *TDVİA,* cilt: 22, Ankara 2000 s. 24-25.

EKLER

Resim 1. Yeni Padişah Mehmed Reşat [***Şehbal*** 28 Nisan 1909 (15 Nisan 325), s. 64.]

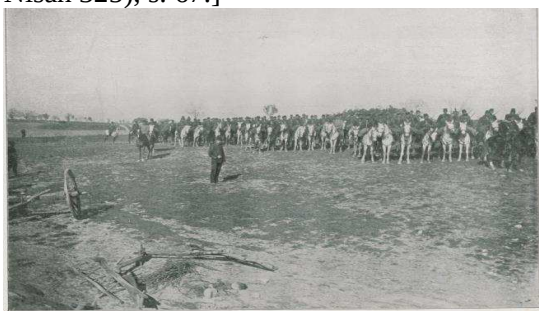
Resim 2. 31 Mart Vak'asında yaralanan Bahriye Nazırı Rıza Paşa [***Şehbal*** 28 Nisan 1909 (15 Nisan 325), s. 67.]

Resim 3. Serbesti gazetesinin başyazarı olan ve cinayete kurban giden Hasan Fehmi'nin cenaze alayı **[*Şehbal*** 28 Nisan 1909 (15 Nisan 325), s. 67.]

Resim 4. 31 Mart Vak'asında şehit edilen Lazkiye Mebusu merhum Emir Arslan Bey (Hüseyin Cahit Yalçın'a benzerliğinden öldürülen mebus) [***Şehbal*** 28 Nisan 1909 (15 Nisan 325), s. 70.]

Resim 5. Ayastefanos'ta Hareket Ordusu [***Şehbal*** 28 Nisan 1909 (15 Nisan 325), s. 70.]

Resim 6. Taksim musâdemesinde maktûl olanlardan birkaçı. [***Şehbal*** 28 Mayıs 1909 (15 Mayıs 1325), s. 91.]

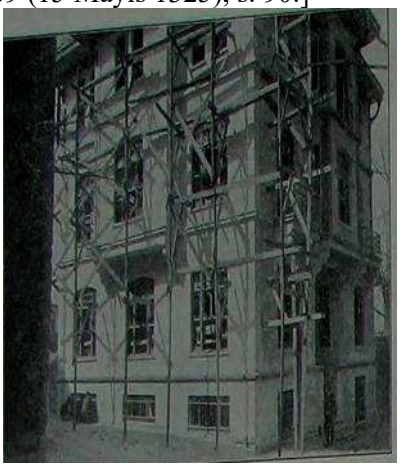
Resim 7. Sahte sarık ile ele geçirilen bir mürteci [***Şehbal*** 28 Mayıs 1909 (15 Mayıs 1325), s. 94.]

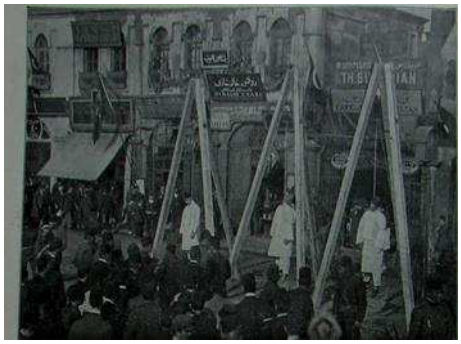
Resim 8. Meşrutiyetin korunması ve hürriyet için Harekat Ordusuna katılan iki gönüllü [***Şehbal*** 28 Mayıs 1909 (15 Mayıs 1325), s. 90.]

Resim 9. Hareket ordusu kumandanı Mahmud Şevket Paşa [***Resimli Kitap]***

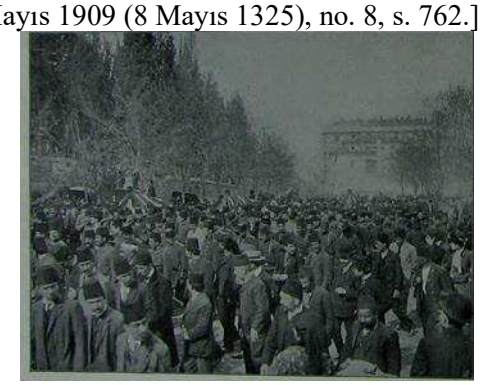
Resim 10. 31 Mart Vak'asından tahrip edilen Tanin gazetesinin matbaa ve idare hanesi [***Resimli Kitap,*** 21 Mayıs 1909 (8 Mayıs 1325), no. 8, s. 759.]

Resim 11. Divan-ı harb-i örfi tarafından mahkum edilen canilerden üçünün köprü başında alenen idamları [***Resimli Kitap,*** 21 Mayıs 1909 (8 Mayıs 1325), no. 8, s. 762.]

Resim 12. Teslimden sonra Taşkışla'nın cepheden görünüşü [***Resimli Kitap,*** 21 Mayıs 1909 (8 Mayıs 1325), no. 8, s. 758.]

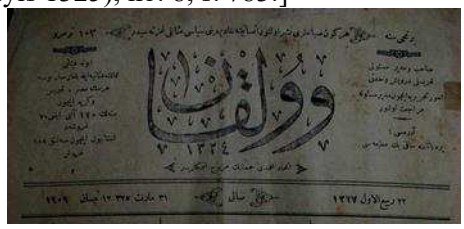
Resim 13. Hareket Ordusu şehitlerinin cenaze alayı resimlerinden [***Resimli Kitap,*** 21 Mayıs 1909 (8 Mayıs 1325), no. 8, s. 757.]

Resim 14. Niyazi Bey ve Geyiği **[Resimli Kitap,** 21 Mayıs 1909 (8 Mayıs 1325), no. 8, s. 779.]

Resim 14. 31 Mart Vak'asında yaralanmış olan Amerikalı İngiliz gazete muhabiri hastanede [***Resimli Kitap,*** 21 Mayıs 1909 (8 Mayıs 1325), no. 8, s. 783.]

Resim 15.31 Mart 1325, 13 Nisan 1909 tarihinde çıkan **Volkan Gazetesi Manşeti**

Resim 7. Babıali önünde temayüşler **[*Resimli Kitap*,** Eylül/Ekim 1908 (Eylül 1324), no. 1, cilt: 1, s. 80.]

Resim 9. İrticacılardan olup Hoca kıyafetinde yakalanan bir şahıs [***Resimli Kitap,*** 21 Mayıs 1909 (8 Mayıs 1325), no. 8, s. 794.]